

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 604-642

Geliş Tarihi:16.04.2023 Kabul Tarihi: 15.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1284242>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SOSYO-TARİHSEL VE DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ BAĞLAMINDA FRÉDÉRIC LE PLAY’NİN GÖRÜŞLERİNDE SOSYAL REFORM, SOS- YAL BARIŞ, AİLE VE BİREY KAVRAMLARI

Sinan VARDAR*

Öz

Frédéric Le Play (1806-1882) yürüttüğü sosyolojik çalışmalar, kurulmasına öncülük ettiği bilimsel çalışma grupları ve kent yaşamına ilişkin saptamaları bağlamında önemli bir bilim insanıdır. Çalışmaları boyunca yaşadığı dönemin sosyal sorunlarını anlamaya ve bu sorunlara çözümler getirmeye çalışmıştır. 19. yüzyılda yaşanan sosyal hareketliliğin yıkım ve vahşete yol açmaması adına sosyal barışın sağlanması gerektiğini savunmuş, devrimsel dönüşümleri değil evrimsel değişimleri önermiş, sosyal uyumun önemini vurgulamıştır.

Le Play’nin bu yöndeki sosyal görüşlerinin anlaşılabilmesi için kullandığı *réforme sociale* [sosyal reform], *paix sociale* [sosyal barış], *famille* [aile] ve *individu* [birey] kavramlarının anlaşılması önemlidir. Zira sosyal, tarihsel ve düşünsel temellere dayanan bu kavramlar, Le Play’nin sosyal görüşlerinin kilit unsurlarıdır. Bu kavramların çözümlenmesi de Le Play’nin topluma, aileye ve bireye yönelik görüşlerinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Çalışmamızda, sosyo-tarihsel ve düşünsel kökenleri bağlamında, Le Play’nin bu kavramlarını çözümlenmeye çalışacağız. Le Play’nin görüşlerini etkileyen 19. yüzyıl konjonktürünü hazırlayan sosyal ve tarihsel koşulları değerlendirecek; bu görüşlerin düşünsel kaynaklarını soruşturacağız.

Anahtar Kelimeler: Frédéric Le Play, Sosyal Reform, Sosyal Barış, Aile, Birey.

Concepts of Social Reform, Social Peace, Family and Individual in the Views of Frédéric Le Play and Their Socio-Historical and Intellectual Basis

Abstract

Frédéric Le Play (1806-1882) was an important social scientist who pioneered the establishment of scientific working groups. In his studies, he examined the types of society, family and individual. In his works, he tried to understand the social problems of the period in which he lived and to find solutions to these problems. He advocated social peace, evolutionary

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Tarih Bölümü, vardarsinan@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-5192-5677>

changes instead of revolution, and social harmony among individuals so that the revolutionary movements in the 19th century would not lead to destruction and brutality.

The concepts of *réforme sociale* [social reform], *paix sociale* [social peace], *famille* [family] and *individu* [individual] in Le Play's social views are important. Because these concepts are based on social, historical and intellectual foundations and are key elements of Le Play's social views. The analysis of these concepts will contribute to the understanding of Le Play's views on society, family and the individual.

In our study, we will analyze the content and social, historical and intellectual origins of these concepts of Le Play. We will investigate the social and historical conditions that prepared the 19th-century conjuncture that influenced Le Play's views and the intellectual sources of these views.

Keywords: Frédéric Le Play, Social Reform, Social Peace, Family, Individual.

Giriş: Frédéric Le Play'nin Yaşamı ve Eserleri

Avrupa'da sanayileşme ile birlikte başlayan sosyal dönüşüm kır ve kent nüfusunun sosyal ve kültürel yapısında ciddi bir dönüşümün başlamasına sebep olmuştur. 18. yüzyılın ortalarından itibaren kır nüfusunun azalmasına paralel olarak sanayi kentlerinde görülen nüfus artışı, yeni bir sosyo-kültürel atmosferin oluşmasını hızlandırmıştır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın genelinde bir sosyal hareketlilik başlamıştır. Bu hareketliliğe bağlı olarak gelişen iç savaşlarla güvenlik sorunu baş göstermiş, sosyal dengeler zarar görmüş, barış ve uyum yerini çatışmaya bırakmıştır.

Modern sosyal bilim metodolojisinin kurulmasında önemli bir payı bulunan Frédéric Le Play, böylesi bir dönemde, 11 Nisan 1806'da Seine nehri kıyısındaki La Rivière-Saint-Sauveur köyünde doğmuştur. Gelir İdaresi'nde memurluk yapan babasını çocuk yaşta kaybeden Le Play'nin karakterinin gelişiminde dindar bir insan olan annesinin etkisi büyüktür. Fransız Devrimi'ne (1789) şahit olmuş ve bu süreçte yaşanan sıkıntılardan nasibini almış olan amcasının arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda konuşulanlar sayesinde tarih, felsefe ve siyaset bilimi ile tanışmıştır. I. Napoleon'un yükselişine ve düşüşüne şahit olmuş, devrim ve ardından savaşın getirdiği yıkımın ardından barışın tesis edilmesini izlemiş, Fransız toplumunda yaşanan dönüşümleri o sırada mukim olduğu Paris'ten takip etmiştir. *Collège du Havre*'da

(Le Havre) beşerî bilimler öğrenimi görmüş ve bitirme sınavında başarılı olarak buradaki öğrenimini tamamlamıştır. Ardından 1827'de *École des Mines*'e (Paris) giren Le Play, öğrenimi boyunca Avrupa'nın birçok kent ve bölgesini dolaşmış, buralardaki toplumlari yerinde incelemiştir. 1829'da Almanya'ya gitmiş, 1829-1830 yıllarında ise Paris'e giderek kentteki işliklerde incelemeler yapmıştır. 1830'lu yılların başında ise bu kez 1830 Devrimi'ne tanık olmuş, ayaklanmalar sürerken açığa çıkan devrimci şiddeti tepkiyle karşılaşmıştır. *École des Mines*'deki öğreniminin ardından, 1840'ta aynı okulda akademisyen olmuş, seyahatlerine devam etmiş; 1848 yılına gelindiğinde ise sosyal bilimler alanındaki çalışmalarına ağırlık vermek adına çalıştığı okuldaki görevinden ayrılmıştır. Yaşamı boyunca *Les Ouvriers européens* (1855) ve *Le réforme sociale* (1864) gibi çok sayıda çalışmaya imza atan; *La Société d'économie sociale* (1856) ve *Unions de la Paix* (1871) gibi oluşumların kurulmasına öncülük eden ve *La réforme sociale* (1881) süreli yayınıni kuran Frédéric Le Play, 5 Nisan 1882'de yaşamını yitirmiştir (Herbertson, 1950, s. 1-17, 116).

Özgün bir sosyal bilim anlayışı ortaya koymuş olan Le Play, toplumlari bir bütün halinde incelemiş ve toplumsal sorunlara odaklanmıştır. Le Play'e göre, insani değerlerin korunabilmesi ve insan hayatının iyileştirilebilmesinin, ancak sosyal gerçeklerin ve toplumdaki karşılıklı bağımlılıkların incelenmesi yoluyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Bu anlamda, muhafazakâr eğilimlere dayanan, döngüsel bir sosyal reform fikrini benimsemiş ve bu görüşleriyle Montesquieu'dan Durkheim'a kadarki Fransız düşünce geleneği içerisinde yer almıştır. Le Play, ekolojinin, toplumun doğasını anlamak için en önemli faktör olduğunu ve hem mesleklerin hem de sosyal örgütlenmenin temelini burada yattığını savunmuştur. Toplumunu anlamak için toplumdaki yalıtılmış bireyin değil, ailenin incelenmesi gerektiğini, zira bireylerin bu aile birimlerinde yetiştirildiğini belirtmiştir. Bu anlamda, Le Play, bireyi anlamak için ailenin çözülmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Bu aileler içerisinde ise işçi ailelerinin önemine vurgu yapmış, sosyal uyum bağlamında işçi ve işverenler arasındaki ilişkinin izleğinin bu türdeki aileler üzerinden takip edilmesi ge-

rektiğini söylemiştir. Bu fikir doğrultusunda Avrupa'nın birçok noktasında aile tiplerini incelemiş ve bu incelemelerini *monografiler* halinde kayda dökmüştür (Fletcher, 1969, s. 51-56). Sanayileşmenin ve devrim hareketlerinin toplumda yarattığı yarılmayı incelemiş ve buradan doğan sosyal uyum ve barışa ilişkin sorunların çözümü için öneriler sunmuştur (Silver, 1982, s. 20-27).

Bu bağlamda, Le Play'in *réforme sociale* [sosyal reform], *paix sociale* [sosyal barış], *famille* [aile] ve *individu* [birey] kavramları, onun sosyal görüşlerinin kilit kavramlarıdır. Bu kilit kavramlar ise sosyo-tarihsel ve düşünsel temellere dayanmaktadır. Bu açıdan, kavramların ve onların dayanaklarının irdelenmesi, Le Play'in görüşlerinin anlaşılabilmesi açısından faydalı olacaktır. İlerleyen bölümler boyunca, Reinhart Koselleck'in kavram tarihi metodolojisinin temel hatlarını oluşturan tarihsel ve sosyal koşullar altında kavramların semantik dönüşüme uğradıkları yönündeki genel perspektifi baz alarak ve metinlerarası ilişkiler bağlamında okumalar yaparak bu kavramların nasıl bir dönüşüm seyrini izlediklerini inceleyeceğiz.

1. 18. Yüzyıl Fransa'sında Sanayi, Bunalım ve Devrim: Le Play'nin Görüşlerinin ve Kavramlarının Sosyo-Tarihsel Kökenleri

18. yüzyılın ikinci yarısında, sanayileşmenin etkisi altındaki ülkelerin sosyal yapılarında ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Sanayileşme ile birlikte yaşanan iktisadi dönüşüm içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışan insanların başlattığı sosyal hareketlilik ise beraberinde siyasal dönüşümleri getirmiştir. Bu dönüşümün açık şekilde yaşandığı bölgelerden biri de Fransa'dır. Fransa açısından kent ve kırsal nüfusunun 1848 öncesinde yaşadığı en önemli dönüşüm kuşkusuz 1789 Fransız Devrimi'dir, fakat 1789'u anlamak da onunla birlikte baskın sınıf haline gelen burjuvazinin ve onun maddi gücünün temelini oluşturan Sanayi Devrimi kazanımlarının menşeyini tespit etmekle imkân kazanacaktır. Lewis Mumford'a göre, kırsal ile kent nüfusu arasında erken modern dönemdeki ilk önemli çatışma, Avrupa'da, yeni bir zenginlik kaynağı olarak ortaya çıkan *özgür kentin* gerek feodalizme gerekse kırsal nüfusa bir tehdit unsuru olarak belirmesiyle yaşanmaya başlamıştır. Kentli yurttaşın, köylü

serflerden farklı olarak kendi iradesince inşa ettiği kent yaşamı bir kent-kır ayrışmasını tetiklemiş; 16. yüzyıla gelindiğinde ise kır ayrıcalıklarından yoksun kılarak “yeni bir ekonomik atılma ve düzensiz bir kent gelişimine” yol açmıştır (Mumford, 2007, s. 330).

Bu dönemi takip eden yıllar boyunca, kent gerek nispeten güçlü ekonomiden gerekse yüksek kültür ve yüksek eğitim gibi sembolik unsurlardan güç devşiren burjuvaziye ev sahipliği yapıyor oluşu sayesinde özgün bir yaşam alanı olarak belirmiş ve yine özgün aile tipleri doğurmuştur. Bununla birlikte, Sanayi Devrimi'nin yaşanması kentin gücüne güç kattığı gibi, kır ekonomisini ve sosyolojisini ciddi anlamda dönüştürmüştür. Fransa'da ve İngiltere'de, 18. yüzyıla dek görece kendine yeter düzeyde işleyen ve yaşayan bu tarım işçisi aileler, Sanayi Devrimi'nin getirileri doğrultusunda deri değiştiren sosyal yapıda eski güç ve ayrıcalıklarını yitirmeye başlamıştır. Buharlı tekstil makinelerinin dönemin ruhunu yansıtan başat ve simgesel bir araç olarak yükseldiği bu dönemde, özellikle Britanya'da köylü nüfusun yaşam şartlarında gözle görülür bir düşüş yaşanmış; kent nüfusunun el emeği ile yaşamını sürdüren kesimleri için de benzer zorluklara kapı aralamıştır (Hobsbawm, 2003, s. 13-33).

Bu dönemde makinelerin seslerinin yankılandığı sanayi kentlerinde hem kentlilerin hem de tarımsal üretim alanları daraldıkça çareyi kente göç etmekte bulan köy kökenlilerin yaşamları, ciddi manada zorlaşmıştır. Psiko-sosyal bir varlık olarak insanın üretim ereğine koşulmuş bir araç haline getirilmesi, bütünü bir parçası kılınması ve bu yeni toplum düzeninde ontolojik sorunlarla karşı karşıya getirilmesi, kent veya kır kökenli endüstri işçilerinin manevi bunalımlarına zemin hazırlamıştır (Freyer, 2014, s. 68). İçine düştükleri maddi bunalım ise en az bir diğeri kadar vahim boyutlardadır. Sanayi Devrimi'nin başlattığı dönüşüm vesilesiyle ata toprağından koparak Paris, Edinburgh, Liverpool ve Manchester gibi kentlerde kendine yeni bir yaşam kurmaya çalışan işçi aileleri, oldukça zor ve yorucu şartlarda yaşamışlar ve çalışmışlardır. Çoğu fabrikalar ile –fabrikalara ulaşım imkânı tanıyan– demiryolları

arasına kurulmuş olan havasız, rutubetli, ışıklandırılmamış, kanalizasyonu bulunmayan ve birden fazla ailenin tek bir odayı paylaşmak zorunda kaldığı hanelerdeki yaşam koşulları, ailelerin tüketim ve üretim kapasitelerini ister istemez en düşük seviyeye indirmiştir (Ragon, 2010, s. 23-24).

Fransız Devrimi'nin alt üst ettiği Fransa'da, özgürlükçü fikirlerin muhafazakâr karşı çıkışlar ile başa baş görüldüğü bir evrede, özelde Fransız toplumu, genelde ve uzun vadede ise tüm Avrupa hatta Asya halkları bir sosyal dönüşüm eğilimine girmiştir. 18. yüzyıl sonlarında, kır nüfusunda önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Üretim biçimine veya verimliliğe vermemiş olsa da kırdaki ivme kazanan iktisadi özgürlüklerin etkisiyle bir düşman temsili olarak beliren *ancien régime*, kır nüfusunun gözünde baş düşman olarak algılanmaya başlamıştır. Devrim hareketinin tırmandığı 1789 yılı ise tepkinin de tırmanışa geçtiği kilit yıldır; bu yıla gelindiğinde, hükümetin müsaade ettiği –tarımda iktisadi serbestiye dayalı bir ekonomik yapının oluşmasına zemin hazırlayan– “çitleme” hareketine yönelik tepkilerde köylülük etkin bir rol oynamıştır (Moore Jr., 1989, s. 54-56).

Fransız Devrimi öncesinde tarımsal faaliyetler ile iştil eden ve çiftlik evlerinde, mezralarda, köylerde veya küçük kasabalarda ikamet eden kır nüfusunun yaşam şartları, James M. Anderson'un ifade ettiği şekilde, Marie-Antoinette'in hayalindeki Petit Trianon'daki pastoral kır yerleşiminden oldukça farklıdır. Oldukça zor şartlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmış olan kır nüfusu, o yıllarda, en fazla bir veya iki odadan oluşan, kirli, bakımsız, penceresiz ve kerpiç duvarlı evlerde yaşayan insanlardan müteşekkildir. Hatta Maine ve Loire boyunca, birçok insan mağaralarda veya oldukça ilkel hanelerde ikamet etmek zorunda kalmıştır. Kadını ve erkeğiyle köy insanı hem ev içinde hem de ev dışında tarım, pazarcılık ve hayvancılık gibi işler yaparak hayatta kalma mücadelesi vermiş, kendi ürettikleriyle beslenmiştir. Nispeten daha zengin ailelerin çocuklarının eğitim alabildikleri kır yerleşimlerinde, geleceğe yönelik endişelerde bir ortaklık hakimdir. Tarımsal verimin başat yaşam faktörü olması, herhangi bir köylü ailenin ancak hasat bereketliyse vergilerini ve

borçlarını ödeyerek beslenme imkânı bulabilmesine yol açmıştır. Kadınların ve erkeklerin yaşam mücadelesinde en büyük yükü yüklendikleri kırsalda, çocuklar da 6-7 yaşlarında iş hayatına atılmak gereği hissetmeye başlamıştır (Anderson, 2007, s. 195-196).

Devrim ve devrimi takip eden dönüşüm yıllarında, kır nüfusu ilk devrim çağından pek etkilenmese de 1839 yılı itibarıyla Fransız Devrimi'nin ideolojisinin etkisi altına girmeye başlamıştır. Kentten hem maddi hem de manevi surette uzak kalan kırdaki sosyal protesto ve başkaldırı pratiklerinin farklı *dilde* ifade edilmesi de devrim ideolojisinin bu *geç kalmışlığının* işareti olarak görülebilir surettedir. Kır insanının kullandığı bu farklı dilin 1848 Devrimleri sırasında da görünmüş olması, dönem entelektüellerinin de zihninde farklı bir kimlik tasarımının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Hobsbawm, 2009, s. 47-49).

Kent nüfusu mercek altına alındığında ise karşımıza bambaşka tablolar çıkabilmektedir. Devrimin baş aktörlerinden burjuvazinin ve işçi sınıfının yerleşim alanı sayılan, sınırları içerisinde yer alan işletmelerle ülke ekonomisinde –kır yerleşimleri ile birlikte– önemli bir payın sahibi olan kentler, kendine has çalışma/üretim şartları minvalinde kırlardakinden oldukça farklı yaşam tarzlarının mekânı olmuştur. Fransa nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı kentler, 18. yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel üretimin ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Kır nüfusunun nispeten daha tepkili ve farklı bir yaşam tarzını sürdürmesine karşılık, kentler eğitimin, ticaretin ve Aydınlanma fikirlerinin merkezi olmuştur. Gelgelelim, Le Play'nin kendisine çalışma konusu addettiği bir diğer sosyal sınıf olan kent işçileri söz konusu olduğunda, aynı koşulların varlığından bahsedebilmek oldukça güçleşmektedir. Fransız Devrimi'ne dek görece daha stabil yaşamlar sürdüren kent kesimleri için, devrim, bir çalkantı getirmiş; bu çalkantı ise en çok işçi sınıfını etkisi altına almıştır. Üretim ve ticaretteki bu çalkantı, endüstri ve kent yaşamında ciddi bir ivme kaybına yol açmıştır. Devrimin –özellikle kentlerde– mala dayalı zenginlik biçimlerini ortadan kaldırması ile tırmanan geçim sıkıntısı, Paris, Marsilya ve Bordeaux gibi büyük en-

düstri kentlerinin nüfus oranlarının 1789-1806 yılları arasında ciddi ölçülerde azalmasına neden olmuştur. Üstelik, yine aynı yıllar arasında kâğıt paranın kullanımının terk edilmesini takiben enflasyonda görülen ciddi tırmanış, tarımsal ücretlerdeki düşüş, gelir kaybı ve faiz oranlarının yükselişi ciddi bir mali bunalıma yol açmıştır. Kentsel yaşam biçimlerinin –çoğunlukla işçiler açısından– alt üst olduğu dönem Fransa’ında, aile de payına düşeni almıştır (Blanning, 1998, s. 57-58).

Fransız Devrimi ve onu takip eden 1830 Devrimleri, Le Play’nin düşünsel dünyasının şekillenmesindeki en önemli etmenlerdendir. Le Play’nin, devrimler ile dönüşüm gösteren üstelik kendi izdüşümünde büyük bir kargaşanın içine savrulan, Fransız toplumunu anlamlandırma çabasında, köylülük ve kırsal bölge önemli bir rol oynamaktadır. Zira Le Play’ye göre, kent, içerdği kültürel ağ ve sosyal yaşam düzeni itibarıyla geleneksel toplulukların ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Le Play’nin geleneksel topluluklar bağlamında kente ilişkin bu olumsuzlayıcı görüşleri, yaşadığı dönemde etkin olan klasik sosyolojinin kenti yabancılaşma, düzensizlik ve zihinsel soyutlanma ile ilişkilendiren görüşleriyle bağlantılıdır (Scott, 2009, s. 24-25). Toplumdaki dönüşümü ailedeki dönüşüm üzerinden anlamaya çalışan, bunu yaparken de köylü veya kentli işçi ailelerini ayakta tutan birden fazla üretim ve tüketim kalemini kayıt altına alıp değerlendiren Le Play’nin özgün metodolojisi bu minvalde gelişmiştir (Cunliffe, 1974, s. 222). Le Play’nin 1830 Devrimleri hususunda etkilediği en önemli detay ise sosyal ve siyasal manada kendini gösteren devrimci şiddet eylemleri olmuştur. Bu eylemlerin mahiyetini çözümlmek için ise 1830 ve 1848 Devrimleri dönemine gitmemiz faydalı olacaktır.

Üretimin yükseldiği 1840’lı yılların kent yaşamı ticari, bilimsel ve endüstriyel gelişmelerle yeniden şekillenirken, kentçilik açısından da önemli aşamalar kat edilmiştir. Bununla birlikte, yoksul işçi ailelerinin durumu her geçen gün daha da kötüye gitmiş; kentli aileler gittikçe kalabalıklaşan kentlerde daha da zor koşullarda yaşamak durumunda kalmıştır. Kırdaki ise nüfus gitgide azalmış ve tarımsal üretim belirli bir azınlığın faaliyeti haline gelmiştir. Orta sınıf kentli nüfusun arttığı bu dö-

nemde, en büyük artış ise işçi nüfusunda görülmüştür. Kent işçileri sayıca hem sermayeyi elinde bulunduran kent orta sınıfını hem de maddi koşulları gittikçe zayıflayan kır nüfusunu geçmiş, sayıları yüzbinlerle hatta milyonlarla ölçülür hale gelmiştir. 1830 Devrimi ile artık kent yaşamının merkezi bir rol oynadığı Batı Avrupa'da görülmeye başlanan liberal anayasalarının etkisiyle, 1840'lı yılların politik atmosferi de önemli ölçüde şekillenmiştir. Sistemsel dönüşümleri ve Fransa'nın diğer kentlerinin yanı sıra başkent Paris'te de görülen kitlesel bir yıkım dalgasını beraberinde getiren 1830 Devrimleri (Benjamin, 1969, s. 261-262), getirdiği bu şiddet iklimini 1840'lı yıllara dek taşımıştır. 1789 Devrimi ile kolektif şiddet iklimine kapılan kitlelerin eylemleri, 1848 Devrimleri'ne varıldığında şiddetin dozunu fazlasıyla artırmıştır. Nihayetinde, çoğunlukla Batı ve Orta Avrupa kentlerindeki yoksul kesimlerin başlattığı bu ayaklanma, Avrupa'nın eski rejimlerini gittikçe zayıflatmış, sosyal yapıda ciddi bir bunalıma yol açmıştır (Hobsbawm, 2003, s. 320-332).

Özellikle Paris'te ve diğer başkentlerde sergilenen şiddetli ve kan dökücü eylemler Fransa'da Louis Philip, Prusya'da ise IV. Friederich Wilhelm örneklerindeki gibi, Avrupa'nın birçok yerindeki hükümdarların ve yöneticilerin halkın taleplerine boyun eğmesine neden olmuştur. Liberal bakanların göreve atanması, sivil haklar, anayasa, parlamenter temsilin kapsamının genişletilmesi ve tüm vatandaşların silahlandırılması hususlarında taahhütlerde bulunulması ile bu şiddet dalgasının gücü ancak azaltılmıştır. Nihayetinde Louis Philip'in tahttan indirilerek Fransa'da II. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle sonuçlanan bu hareketler, yöneticilerin nazarında, o yıllarda Avusturya şansölyeliğini yürüten ünlü Klemens von Metternich'in Avusturyalı bir diplomata yazdığı mektubunda bahsettiği gibi, devrimci şiddetin tırmandığı bir diğer önemli tarihsel evre olan 1792'yi hatırlatacak denli "korkunç olaylar"a dönüşmüştür (Weyland, 2009, s. 413-416).

2. Düşünsel Kökenleri Çerçevesinde Le Play'nin Sosyal Evrim, Sosyal Barış, Aile ve Birey Kavramları

18. yüzyılın sonundan itibaren yaşanan sosyal hareketlerin yol açtığı düzensizlik, aynı dönem itibarıyla siyasetçilerin, sosyal bilimcilerin ve düşünürlerin çalışmalarını etkilemiştir. Fransız Devrimi (1789) evrensel boyutlarda, dönemin sosyal, kültürel ve iktisadi yapısını alt üst etmiştir. Bu süreçte açığa çıkan şiddetin etkisiyle düzenini yitiren ve mali iflaslar ile boğuşan Fransa'da, demokratik kurumlar lağvedilmiş ve imparatorluğun ilanını hazırlayan koşullar şekillenmeye başlamıştır. Fransa tahtına geçen I. Napoleon'un başlattığı ve *Napoleon Savaşları* (1803-1815) olarak anılan Birinci İmparatorluk Dönemi'nde (1804-1815) Avrupa siyasal haritasında yaşanan değişimler ve karşılaşılan yıkım, ilgili çevrelerde, *barış* kavramının ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir mesele olduğu düşüncesini doğurmuştur (Davies, 2006, s. 723-757). Viyana Kongresi (1815) bu anlamda siyasal düzenlerde bozulmanın ve uyum kaybının önüne geçilebilmesi adına önemli bir girişim olmuştur. Kongre sonrasında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Şansölyesi Prens Klemens von Metternich'in öncülüğünde kurulan *Viyana Diplomasisi* Avrupa'da barışı ve sosyal ayaklanmaları önlemeye, imparatorluk düzenlerini yıkmayı hedefleyen milliyetçi ve devrimci hareketler karşısında Avrupa'nın büyük imparatorluklarını birlik olmaya çağırmıştır (Vick, 2014, s. 21-27).

Bu süreçte, sosyal bilimler literatüründe, toplumsal bilgi ile toplumsal gerçeklik arasında bir özdeşlik bulunduğu fikri yerleşmeye başlamıştır. Sosyal yapının yeniden inşasında sosyal bilimler kurucu bir rol üstlenmiş; sosyal bilimciler bir *mühendislik* ürünü olarak gördükleri toplumu, dönemin pozitivist yöntemleriyle incelemeye ve toplum sorunlarına çözüm getirmeye çalışmışlardır. Sosyal bilimler, bu süreçte, sosyal politikaları, eğitim sistemlerini, dış ilişkileri ve diğer politik uygulamaları doğrudan ya da dolaylı olarak şekillendiren bir güç olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bu yeni bilim, öjeni, sosyal politikalar, işgücü piyasası politikaları, yoksullukla mücadele ve bireyleri tercih edilen davranış biçimlerine yönlendirmeyi amaç-

layan manipülatif çalışmaları da içeren politikalara rehberlik yapmak amacıyla konuşlandırılmıştır (Steinmetz, 2023, s. 59-60). Bu süreçte çalışmalar yürüten sosyal bilimciler içerisinde yer alan Frédéric Le Play ise özgün bir yere sahiptir. Le Play'nin özgünlüğü dayandığı kavramlara yönelik görüşlerinde ve uyguladığı yöntemlerde varlık kazanmaktadır.

Le Play'nin sosyal ve siyasal fikirlerinin kökenlerinde hem 1830 hem de 1848 Devrimleri'nin kolektif şiddet ikliminin payı büyüktür. 1830 Devrimi'nde, Paris'te bulunduğu sırada şahit olduğu kanlı şiddet eylemleri, Le Play'yi, –kendi deyişiyle– “*sokaklardan oluk oluk kan akmasına*” neden olan bu şiddeti doğuran koşulları anlamak ve daha sağlam bir sosyal düzenin inşasına katkıda bulunmak adına motive etmiştir (Le Play, 2017, s. 7-8). Bu amaç doğrultusunda, 1830-1848 yılları arasında maden mühendisi olarak bulunduğu Avrupa'nın birçok yerinde *sosyal monografi* [monographie sociale] yöntemi ile aile bütçelerini araştırmış ve araştırmalarında resmi istatistikleri baz almıştır. Fakat istatistiklerin güvenilirliği meselesi 1848'den itibaren Le Play için bir şüphe konusu olmuş ve aynı tarihten itibaren yaptığı çalışmalarda resmi istatistiklerin değil, kendi yaptığı anket çalışmalarından çıkan istatistikleri kullanmıştır (Porter, 2010, s. 287). 1855'te yayınladığı *Les Ouvriers européens* isimli eserinde aileleri ve cemaatleri detaylı istatistiksel veriler üzerinden karşılaştırmış, ayrıca işçi ile dini inanç arasındaki ilişkiyi incelemiştir (Nisbet, 2005, s. 55); 1857 tarihli *Les Ouvriers des deux mondes* isimli eserinde aynı yöntemle dayalı olarak yürüttüğü araştırmalarının sonuçlarını yayınlamıştır. Araştırmaları boyunca feodal sistemden endüstriyel sisteme geçiş sürecinde baş gösteren sosyal dönüşümü çözümlenmeye çalışan Le Play, salt ülkesi ile sınırlı kalmamış, Avrupa'nın farklı birçok yerinde de çalışmalar yürütmüştür. Çalışmalarının nihayetinde, feodal ilişkilerin sürdüğü yerlerde cemaat ilişkilerinin, endüstriyelleşmiş bölgelerde ise serbest ve bireyci ilişkilerin hüküm sürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Endüstriyel alanlardaki bu bireyci ilişkinin ise kendisini himaye etmesi adına çeşitli kurumlara başvurmasına rağmen burada aradığını bulamayan işçinin durumunda temellendiğini saptamıştır. Bü-

tün bu dönüşümdeki ortak kaygının “sosyal istikrar” arayışına dayandığını vurgulayan Le Play, kendi döneminde oldukça hızlandığını düşündüğü sosyal hareketliliğin kontrol altına alınarak refahın istikrarlı surette geri kazanılmasına uğraşmıştır (Zimmerman, 1964, s. 1-2). Bu amaç doğrultusunda çalışan Le Play, öncüsü olduğu monografik çalışmaların kurumsallık kazanabilmesi için de farklı oluşumların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu süreçte 1856’da *Société internationale des études pratiques d’économie sociale* derneği kurulmuş ve dernek çatısı altında bir araştırma grubu oluşturulmuştur. Grup, Le Play’nin sosyal görüşleri arasında önemli bir yer tutan *sosyal reformun* sağlanabilmesi adına pratik sonuçlara ulaşmayı amaçlamıştır (Périer, 1960, s. 103).

Le Play, *sosyal reforma* ilişkin olarak, keskin dönüşümler yerine, aşamalı değişimleri önermiştir. Aşamalı ve temkinli bir reform politikasının Avrupa’daki sosyal dengenin korunmasına katkı sağlayacağını savunmuş, sağduyulu bir değişim hareketinin, tıpkı önceden olduğu gibi, demokrasiyi ve bireysel özgürlükleri koruyacağını ileri sürmüştür. Değişimler, genel sosyal eğilimleri hiçe sayarak yapılmamalıdır; aksi halde bu hareket geçmişe dönük bir kısır döngü yaratacak ve sosyal sorunların doğmasına sebep olacaktır (Le Play, 1982, s. 283-287). Kitlesele şiddetin psiko-sosyal etkilerini yansıtan –özellikle– Fransız Devrimi sonrası metinlerini incelediğimizde Le Play’nin bu köktenci ve keskin politik manevraların olumsuz etkileri hususunda neden bu denli kaygılı olduğunu anlayabilmemiz mümkündür. Le Play’nin bu devrim karşıtlığında ve evrim savunusunda, Fransız Devrimi sonrasında dilde yaşanan semantik dönüşümün izleri görülür. Bu durum, Fransız diline de yansımıştır. Devrim öncesinde *réforme* [reform] ve *révolution* [devrim] kelimeleri sıklıkla politik dönüşümü ifade eden kelimeler olarak kullanılmış, devrim-sonrası yayımlanan metinlerde ise bu iki kavram farklı bağlamlarda kullanılmıştır (Schlüter, 2020, s. 36-37). Bununla birlikte, devrim-öncesi dönemde, *réforme* ile *révolution* kavramlarının farklı kullanım örneklerine de rastlamak mümkündür. Sözgelimi, Fransa’daki yaşamı boyunca gerçekleştirilmiş ayaklanmalara ve iç savaflara tanık olan Michel de

Montaigne, ayaklanma ve iç savaşı yıkıcı bir eylem olarak nitelendirmiştir (Montaigne, 1993, s. 176-177). Devrimsel değişimlerin ise devleti ezdiğini, böylesine büyük bir yapının temellerini kaydırıldığını ve böylesi hareketlerin –kendi ifadeleriyle– “*hastalıkları ölümlerle iyileştirmek*”ten başka anlama gelmediklerini savunmuştur. Montaigne’e göre tüm büyük *devrimler* devletleri sarsmakta ve onu düzensizliğe götürmektedir. Bu savına kanıt olarak ise Roma İmparatorluğu’nu gösterir: Roma, gücünün doruklarındaiken, devrimler, ayaklanmalar ve kargaşalar yüzünden sarsılmış ve sonunda yıkılmıştır. Siyasal ve kültürel dönüşüm dalgası, Montaigne’e göre, kendi çağına (16. yüzyıl) dek sürmüştür ve sürmektedir. Değişimi ele alırken onu *insan yaşamı* üzerinden alegorikleştiren Montaigne, tıpkı insanın yaşlanıp değiştiği kötü duruma düşüyor olmasına görüldüğü gibi, devlette yaşanacak bir değişimin de benzer bir duruma yola açacağını söylemiştir. En çok da böylesi bir yıkıcı değişim yüzünden Paris’in zarar göreceğinden, ona nifak sokulacağından korktuğunu belirtmiştir (Montaigne, 1993, s. 1085-1101). Buradan hareketle, *réforme* ile *revolution* kavramlarının, Fransız Devrimi öncesinde daima birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olduklarını söyleyebilmemiz güçtür. Yine Montaigne bağlamında, onun değişim karşıtlığının kökenlerinin, taşıdığı muhafazakar görüşte yattığını da eklememiz gerekir (Laursen, 1989, s. 129-130).

Yıkım, kargaşa ve düzenin yitirilmesi gibi olumsuz anlamlarda kullanıldığı örnekler mevcut olmakla birlikte, Fransız Devrimi öncesinde, felsefe ve bilim yazınında, *devrim* kavramı genellikle çağ atlatan büyük atılımları ifade etmek için kullanılmış bir kavram olmuştur. Sözgelimi, Francis Bacon, tarih boyunca yaşanmış üç büyük *devrim* olduğunu, bunların da Yunan, Roma ve Batı Avrupa uygarlıklarında gerçekleştirildiğini ve *ilerlemenin* bu surette sağlandığını ifade etmiştir. Devrim-sonrası yazında ise artık *devrim*, *evrim* kavramı ile farklılıkları üzerinden okunmaya başlanmıştır. Burada Fransız Devrimi’ni takiben yaşananların payı büyüktür. Nitekim devrimin önderlerinden Maximilien Robespierre, beraberindekiler ile birlikte, devrim hareketini kolektif şiddet ile mezcederek *la Terreur*’u [Terör Rejimi] (1793-1794) yaratmış ve bu süreçte Fransız Devrimi’nin ideallerini korumak adına siyasi

infazlara ve devrimci şiddete sıklıkla başvurulmuştur (Furet, 2013, s. 111-112). Bu da *devrim* kavramının yıkıcılık ve şiddet ile ilişkilendirilmesine Zemin hazırlamıştır. Fransız Devrimi'nin yaşandığı dönemde, devrime ve yaydığı şiddet iklimine verilen tepkiler ise oldukça çeşitlidir. Devrimi ve devrimci şiddeti destekleyen isimler arasında Immanuel Kant'ın yeri ise önemlidir. Kant'ın evrim-devrim kavramları arasındaki çatışmaya dair söyledikleri oldukça ilginçtir. Zira, Fransız Devrimi hareketini tamamen destekleyen Kant, devrimsel değişimden değil evrimsel dönüşümden yana olan bir tavır ortaya koymuştur. 1798'de yayınladığı *Der Streit der Fakultäten* başlıklı eserinde, aşağıdan yukarıya doğru değil *yukarıdan aşağıya doğru ilerlemenin* sağlanacağı, evrimsel dönüşüm yoluyla, şiddet içermeyen bir *ilerleme* tasarısını savunmuştur (Koselleck, 2007, s. 76-88). Bununla birlikte, aynı eserinde, Fransız Devrimi idealini övdüğünü, bu eserin yayımlandığı yıla dek açığa çıkan yoğun şiddete rağmen Fransız Devrimi'ni bir tür tarihsel dönüm noktası olarak kabul ettiği için bu idealden kopmadığını, hatta bu ideali her ortamda savunduğunu belirtmek gerekir. Oysa Kant'ın Fransız Devrimi özelinde savunduğu bu idealler, Fransız toplumunun nazarında farklı anlamlar ifade etmiştir. Özellikle 1790'lı yıllara gelindiğinde, devrimci savaşlardan etkilenen Fransız halkının Fransız Devrimi'ne yönelik sempatisi büyük oranda azalmış; şiddet olayları, onları, *istikrar* ile özdeşleştirdikleri imparatorluk rejimine yönlendirmiştir (Beiser, 2018, s. 66-69; Geier, 2009, s. 263-264).

Sosyal dönüşümlerin dile yansımaları, Reinhart Koselleck'in *kavram tarihi* anlayışı bağlamında daha da fazla açıklık kazanır. Kavramlar tarihinin sosyal tarih ile ilişkili olduğunu savunan Koselleck'e göre, toplumsal bir varlık olan insanın dilindeki değişimler ve dönüşümler tarihin bir boyutudur; yine tarihin bu boyutu, kuşaklar arasında dil aracılığıyla taşınır (Koselleck, 2009, s. 14-19). Bu minvalde, *réforme* ve *révolution* arasındaki anlam karşıtlığı da tarihsel bir oluş sürecinin ürünüdür ve dilde kendisine yer bulmuştur. Bu sürecin boyutlarını entelektüeller arasında görmemiz mümkündür. Sözgelimi, 19. yüzyılda liberal düşüncüyü şekillendiren isimlerden biri olarak anılan Herbert Spencer'in kuramsallaştırdığı evrim düşüncesi, devrim karşıtlığına dayanmıştır. Spencer, bu bağlamda, evrimin yıkıcılığına

karşı bir çözüm olarak barışçıl ve aşamalı bir reform tasarısı önermiştir. Sosyal katmanların savaşımının yıkım getireceğini savunarak, biyolojik evrimle bağdaştırdığı bu türden sosyal reformların gerçekleştirilmesinin önemli vurgulamıştır (Spencer, 2009, s. 468-471). Spencer'ın bu fikirleri, devrim sonrası Fransız sosyal bilimcileri ve liberalleri arasında oldukça yaygın bir kanı halini almıştır (Oğuz, 2017, s. 188). Hatta Murray N. Rothbard, Spencer'ın bu şiddet karşıtlığını ve evrim savunusu eleştirerek Spencer'ı liberal düşüncenin muhafazakarlaşmasına sebep olmakla itham etmiştir (Rothbard, 2009, s. 468-471).

Fransız Devrimi'nin ardından yıkıcılık ve kan dökücülük ile ilişkilendirilmeye başlanan *devrim* kavramı ise tanımı itibarıyla iki farklı bağlamda kullanılabilir. Theda Skocpol *devrimi toplumsal ve siyasal* devrim şeklinde ikiye ayırır. Bu ayrıma göre, toplumsal devrim bir sosyal sınıfın ayaklanması ile başlayıp başarılı olması durumunda sosyal yapıda köklü bir dönüşümü getiren devrim türüdür. Şiddet içeren toplumsal ve siyasal mücadeleler bu türden devrim hareketlerinin aracıdır. Siyasal devrim ise bir sosyal sınıfın değil, siyasal grubun faaliyetlerine dayanır; sosyal değil siyasal yapıda bir dönüşüm yaratır. Bununla birlikte, Skocpol, toplumsal ya da siyasal kargaşanın ve dönüşümün sadece ayaklanma hareketleri ile gerçekleştirilemeyeceğini vurgular. Sözgelimi, sanayileşme gibi süreçler de siyasal veya sosyal bir kargaşaya sebep olmaksızın sosyal yapıları dönüştürebilir (Skocpol, 2004, s. 25-27).

Siyasal açıdan muhafazakâr olan Le Play'nin Fransa'nın geleceğine ilişkin tasavvuru bu minvalde akan kanı artıracak kitlesel hareketlerle iştilig olmak yerine belki uzun soluklu fakat daha güvenli sosyal reform düşüncesini esas almıştır (Le Play, 1874, s. 3-5). Le Play, özellikle 1848'in devrim atmosferi konusunda, Edmund Burke'nin Fransız Devrimi hakkında söyledikleriyle benzeş görüşlere sahip olduğunu bildirir. Burke, İngiltere'ye ulaşması muhtemel *zararlı* etkilerinden ürktüğü Fransız Devrimi'nin kaotik bir tasvirini yapar. Bu tasvirin en göze çarpan ögesi ise en karşıt sayılabilecek tutkuların art ardalığı, bir aradalığıdır. Bir muhafazakâr olarak Burke'ün Fransız Devrimi yorumu, özellikle "*azgınlığa*" ilişkin vurgularında Le Play'nin devrim korkusu ile benzeşir. Burke Fransa'daki hadiseler üzerinden 18.

yüzyıl Fransa'sıyla neredeyse özdeşleşmiş olan *devrim* kavramının olumsuz anlamına yer verir. En önce, Fransa'da devrim sürecinin en önemli prensiplerinden sayılan "kralın meşruiyetinin halkın tercihinin dayanması" fikrine atıfta bulunarak bu fikrin sakatlığını göstermek ister. Burke'e göre, bu prensip, yeryüzündeki tüm kralları haksız bir gasp ile tahtı ele geçirmiş soyguncular güruhu olarak görmek anlamına geleceğinden sakattır ve Britanya'daki monarşi için hakaret anlamına gelmektedir (Burke, 2019, s. 33-35). Böylesi aşırı ve suçlayıcı prensiplerin kaynağı saydığı Fransız Devrimi'ni ise insani manada bütün tezatlıkları bünyesinde barındıran kocaman bir *burlesk* olarak görür:

Bütün koşullar birlikte ele alındığında Fransız Devrimi, dünyada şimdiye dek meydana gelmiş en hayret verici olaydır. En şaşılacak şeyler, çoğu kez abes ve tuhaf vasıtalarla, en gülünç şekillerde ve açıkça en alçak araçlarla gerçekleştirilir. Her şey hafiflik ve azınlığın bu tuhaf keşmekeşinde doğaya aykırı görünüyor. Her türden suç ve ahmaklık birbirine karışıyor. Bu canavarca trajikomik sahneyi seyrederken, zihninde en karşıt tutkular ister istemez birbirini izliyor ve bazen iç içe geçiyor: nefret yerini infiale, kahkaha yerini gözyaşlarına, tahkir yerini dehşete bırakıyor (Burke, 2019, s. 29).

Öte yandan, Burke'ün tutkuların ve aklın bir aradalığının olumsuz bir manzara teşkil ettiği yönündeki yorumuna karşılık, aydınlanmanın önemli isimlerinden Anne Robert Jacques Turgot, hem Fransız Devrimi'nden hem de Burke'nin metninden önce, bu bir aradalığın başat ve olumlu bir rol oynadığı bir ilerlemecilik yorumu sunmuştur. Burke'nin yorumunda birbirine karışarak dehşet verici bir tablo oluşturan *tutkular*, Turgot'da akıl ile birlikte özgürlüğe giden yolu açar. Le Play'nin de –ileride göreceğimiz şekilde– insan doğasının karanlık yüzünü yaratan tutkuları olumsuzlaşması ile Burke'nin alıntıladığımız yorumu arasındaki benzerlik, Turgot'nun *tutku*, *akıl* ve *özgürlük* güzellemesinde karşıtını bulur. Turgot da çağdan çağa süregelen ilerlemenin bir *gösteri* olarak nitelenebileceğini kabul eder; fakat bu karmaşık gösteri, tarihin akışının temel açıklaması olduğu anlamda hem kaçınılmaz bir yasa hem de gerçeğin en doğru tasviri durumundadır. Turgot'ya göre, dünyanın mevcut durumu bir sonrakine bağlanırken izlenecek yolu *akıl*, *tutkular* ve *özgürlük* açar (Turgot, 2011, s. 321).

İktisadi liberalizmin en önemli düşünürlerinden biri sayılan Turgot'nun yorumunun birer muhafazakâr olarak Burke ve Le Play'nin yorumlarıyla benzeşmesi anlaşılırdır; buna karşılık asıl dikkat çekici husus –kutup farklılığına rağmen– Burke'de “ahmakça” görülen “devrim hengamesinin” (Burke, 2019, s. 28), Turgot'da “barbarlık” ile ilişkilendirilmesinde görülen benzerliktir. Bir manada kaçınılmaz olarak aklın, tutkuların ve özgürlük idealinin yol göstericiliğinde ilerleyen her türden tarihsel sürecin içinde, devrim, “insanları birbirleriyle eşit kılan”, onları ve onların dillerini, geleneklerini birbirine harmanlayan barbarlığın tecessüm etmesini sağlayan yollardan sadece biridir (Turgot, 2011, s. 323).

Silaha sarılmanın ve barışa zarar vermenin sakıncası, “ilgisini çekmediğini” belirtmesine rağmen detaylıca ele aldığı Amerikan Devrimi (1765-1791) hakkındaki yorumunda da kendisini gösterir. Amerikan Devrimi'nin Avrupa'daki yozlaşmış ve despotik idarelere karşı sivil otoriteyi öne çıkarması bakımından insanlığa hizmet ettiğini vurgulayan, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş sürecinde radikal özgürlükçü fikirleriyle yer edinmiş Richard Price'a (Morgan, 1815, s. 73-74) yazdığı mektubunda; Amerika'daki ve Avrupa'daki durumların aynı olmadığını vurgular. Zira Avrupa'da yöneticiler hırslarından ve devletler arasındaki eskicil rekabetlerden doğan sorunlar yüzünden hükümete bağlı ordu birlikleri oluşturmak zorunda kalıyorlarken, Amerika'da böylesi bir dış tehdit bulunmadığından idari erki bölümlendirmek gibi bir zorunluluğun söz konusu değildir. Turgot'ya göre, Amerika bu suretle Avrupa'daki askeri çatışmanın bir benzerine tanık olmaktan kurtulmuştur. Turgot, savaşmanın, ezeli rekabetlerden kaynaklanıyor ve zorunlu olarak kendini tekrar ediyor olmasına rağmen insani açıdan tasvip edilemeyeceğini “barış içinde yaşamının mutluluğunu tadan insanlar için silahların şanının hiçbir şey ifade etmeyeceği” fikri ekseninde savunur (Price, 2011, s. 47). Zira, Turgot'ya göre, Amerika büyük bir devlet olacaksa, bunu savaşla değil, ancak kültürle başarabilecektir (Turgot, 2011, s. 503). Bu yanıyla, Price ve Turgot'da görülen savaş karşıtı söylem, Immanuel Kant'ın savunuları ile ciddi benzerlikler arz eder. Evrensel bir barış için çatışmaların sona

erdirilmesi gerektiğini savunan Kant, orduların ülkeler arası rekabet sebebiyle kurulduklarını, zaman içerisinde gerek sayısal gerekse iktisadi açıdan devlete yük olmaya başladıkça bu yükten kurtulmak isteyen devletler arasında savaşların başlamasını tetiklediğini belirtir. Bunun için yapılması gereken, orduları aşamalı olarak terhis etmek ve bunların yerine vatandaşlardan oluşacak milis kuvvetler oluşturmaktır. Kant'a göre, askerlerin belirli ücretler karşılığında ölüme gönderilmeleri *insanlık hakkı* açısından ciddi bir sorundur (Kant, 2021, s. 33-34).

Ana ekseninde, Turgot ile Price'ın fikirlerinde öne çıkan savaş karşıtlığı bahsi, görüldüğü gibi, Turgot'da tümel bir savaş kötülemesi şeklinde mevcutken, Price'da çoğunlukla *ancien régime* hükümetlerindeki rekabetin kanlı bir sonucu olan çatışmalara yönelik karşıtlık şeklinde ifade edilir. Price'ın Amerikan Devrimi'ne yönelik hassasiyeti göz önüne alındığında sergilediği bu tavır anlaşılırdır; bununla birlikte, Fransız Devrimi sürecine baktığımızda, özellikle Fransız entelektüellerinde de –Turgot'nun devrim öncesi fikirlerini de yansıtır şekilde– savaşı eski rejimin bir “oyunu” olarak görme ve bu suretle kötüleme eğilimine rastlarız. Bu eğilim 1792 yılına kadar aynı biçimde devam eder; bu yıldan itibaren ise başlangıçta olumlu bir anlam ifade ediyor görünse de Terör Rejimi'nin inşası ile bu olumlu anlam yerini tıpkı 1792 öncesinde olduğu gibi “*barbarlığa dönüş*” yorumuna bırakır (Wright, 1990, s. 3). Le Play'nin savaşa ve keskin dönüşümlere –silaha başvurma tavrını içeriyor olması dolayısıyla– karşı çıkmasını etkileyen bu düşünsel kaynak, şüphesiz hem kuracağı okula hem de bu okula mensup sosyal bilimcilerin yaratacakları insan ve birey tasarımlarına biçim verecektir.

Devrim ve askeri çatışmanın olumsuzlandığı yaklaşımlara karşılık, ilerlemeci görüşler ile *devrim* kavramının ilişkilendirildiği yaklaşımlardan da bahsetmemiz mümkündür. Böylesi bir bakış açısına sahip bir düşünür ve eylem insanı olan Pyotr Alekseyeviç Kropotkin savaşın ve devrimin doğasına ilişkin görüşlerini Fransız Devrimi'ndeki durumu örnekleyerek sunar. Daha dün idarecilerinden ancak onların duyamayacağı bir tonda şikâyet edecek kadar cesareti olan köylülerin, bugün

nasıl ellerinde mızraklarla saray basacak cesareti bulabildiklerini, bu dönüşüm nasıl meydana gelebildiğini sorar ve karşılığında şu yanıtı verir:

Eylem, azınlıklar tarafından sergilenen sürekli ve durmaksızın yenilenen eylem, böylece bir dönüşümü doğurur. Cesaret, fedakârlık ve kendini kurban etme şevki, korkaklık, tevazu ve panik kadar bulaşıcıdır (Kropotkin, 1971, s. 38).

Fransız Devrimi'ne dair görüşlerine yer verdiğimiz, devrimci cesareti öven Kropotkin'in, söz konusu şiddetin boyutları olduğunda Price gibi liberaller veya Burke gibi muhafazakârlardan ayrıldığını görürüz. Kropotkin, Burke'ün "*ahmakça bir hengâme*" şeklinde tasvir edeceği türden bir şiddeti meşrulaştır. Bunu yaparken ironik bir dille devrimci şiddetin, devrim öncesi devrin resmi şiddet pratiklerinden kaynaklandığını şöyle ifade eder: "*Kuşkusuz, mızrakların ucunda taşınan kelleler bizi eğlendirir; fakat eski rejimin çeşit çeşit darağaçları ve Victor Hugo'nun sözünü ettiği demir kafesler kanlı yürüyüşün nedeni değil miydi?*" (Kropotkin, 2005, s. 46). Kropotkin'de göze çarpan bu şiddet vurgusu, dönemin sosyal hareketliliğinin bir diğer teorisyeni Karl Marx'ın nazarında ikincil önem derecesindedir. Zira Marx'a göre, eski toplumun yıkılması için aslolan şey uygulanacak şiddet değil, bu toplumun iç çelişkileridir. Şiddet yeni toplumun kurulmasını önceliyor olsa da bu sürecin temel nedeni değildir (Arendt, 1997, s. 17).

Aşırı radikalliği dolayısıyla çalışmamız bağlamında ayrı bir yerde tutulması gereken Kropotkin'i ve sürecin doğası itibarıyla bir kaçınılmazlık olarak gördüğü şiddete ikincil bir değer biçen Marx'ın özgün şiddet yorumunu bir kenara bırakırsak; aynı konu üzerine farklı ve çatışmalı yorumlar geliştirmiş olsalar da hem Price hem de Turgot için ilerlemenin asla yok edilemeyecek bir doğa kanunu olduğunu söyleyebiliriz. Sözelimi, Price'a göre, eşyanın doğası gereği ilerleme devam etmek zordur; kimi zaman kesintiye uğrayabilir, fakat hiçbir zaman yok edilemez (Price, 1991, s. 118). Çağın özgü bu ilerlemecilik fikri, Le Play'nin sosyal görüşlerinde özgün bir yer bulur. Le Play, Price'ın çizdiği tabloyu farklı bir açıdan ele alır; Le Play'ye göre, ilerlemecilik belki yok edilmemiştir, fakat savaşlarla birlikte gelen yıkımın etkilerini de hiç azaltmamıştır. Silahlı mücadelenin her türü öyle bir kötülük

getirmiştir ki bu kötülük yüzünden halklar silahlı oluşumlar kurmak zorunda kalmışlar ve bu kurdukları oluşumlara ayırdıkları sermayenin ahlaki ve maddi ilerlemeler için ayrılmış olan sermayeyi aşmasına göz yummuşlardır (Le Play, 2017, s. 238-239). Bu noktada hem Turgot hem de Price ile aynı kaygıyı paylaşan Le Play, kaygının sebeplerine ilişkin değerlendirmesinde de diğer isimlerle ortak bir kaynağa vurgu yapar. Savaş, Le Play'nin gözünde, ister iki devlet/iki halk isterse halk ile devlet arasında –devrim biçiminde– yaşansın, ancak ve ancak kötülüğün temsilidir. Bu çıkarım, Le Play'nin ilerlemecilik ve sosyal dönüşüm konularındaki tepkisini yansıtır.

Savaşın ve daha özelde devrim fikrinin kötülenmesinin kaynaklarını en iyi bulacağımız yer ise kanaatimizce Le Play'nin fikirleri üzerinde de geniş etkiler uandırdığını saptayabileceğimiz pozitivizmde ve Auguste Comte'un düşüncelerindedir. Bu manada, kendi verdiği isimle *pozitif felsefeden* hareketle, tarihsel süreçlerin *eylem*, *yorum* ve *his* arasındaki ilişkide karakter kazandığını savunan Comte'un görüşlerinde, sosyal düzen arzusunun ve bölümlere ayrılmış tarihsel izlekte bir ilerleme dinamiği bulma arzusunun izlerini görürüz. Bu doğrultuda, tarihsel süreçlerin en baskın karakterlerinin –sırasıyla– “*saldırı savaşı*”, “*savunma savaşı*” ve “*endüstri*”den ileri geldiğini; bu süreçlerin “*teolojik*”, “*metafizik*” ve “*pozitif*” olarak isimlendirilebileceklerini ve politik manada “*antikçağ*”, “*orta çağ*” ve “*modern çağ*” evrelerine karşılık geldiklerini söyleyen Comte, ortaya attığı bu sosyal bilim anlayışının temelini, ilgili gelişme teorisinin doğruluğunun tesis edilmesine bağlı olduğunu savunmuştur (Comte, 2009, s. 36).

Sürekli ilerleme prensibi dahilinde daha aşağı olandan daha akılcı olana doğru bir gidişatın varlığını savlayan Comte'un *savaşım* kavramına atfettiği ima kuşkusuz dikkat çekicidir. Önemseydiği pozitif veya bilimsel evre öncesinde yer alan teolojik ve metafizik evreleri savaşım ve kargaşa ile karakterize etme yönündeki tavrı, Comte'un sosyal düzen konusundaki fikirlerinde de kendisini gösterir. Felsefi manada idealist bir anlayışı akıllara getirecek biçimde iyi veya kötü tüm sosyal düzenlerin düşüncelere dayandığını savunan Comte, kendi çağının temel sorunu olarak

gördüğü sosyal düzensizliği de yine buradan hareketle açıklar. Comte'a göre, kendi çağının mevcut düşünce karmaşası, zekalardaki farklılaşmadan doğmaktadır ve ideal sosyal düzenin kurulması da işte bu farklılaşmanın ortadan kaldırılarak düşüncede birliğin sağlanmasına bağlıdır. Eğer düşüncelerde bir birlik sağlanırsa, toplumlarda süregiden devrim hareketleri de sona erecek ve gerçek bir sosyal düzen tesis edilecektir. Bu sürekli devrim ve savaşım halinin sonlandırılması ve ortak düşüncenin hakimiyet kazanması halinde ise böylesi ideal bir düzene ait kurumlar hiçbir sarsıntıya mahal vermeden teşekkül edecek ve toplum düzene girecektir (Comte, 1964, s. 233-234). Başka bir *sarsıntı* yaşanmaması Comte için önemlidir, keza bunu önleyebilmek uğruna, pozitif ilerleme dizgesi ile yeni politik düzen arasındaki kati bağlantıyı göstermek ve buna katkıda bulunmak gayesiyle karmaşık sosyoloji disiplini icat etmek ve geliştirmek ihtiyacı duymuştur. Sosyolojik düşünce, bu anlamda, yeni toplumun ya da pozitif evrenin açıklamasını sunacak temel "*sosyal fizik*" bilimini var etmektedir. Bu noktada, sosyal bütünü ele alan yeni bilim, kimyaya ve matematiğe belirli ölçüde tabi olan biyolojiye bağlı olacak, temel ilkelerini biyolojiden ödünç alarak kendi sistematığına uyarlayacaktır. Sosyal yapıyı fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerden kurulacak metodoloji yardımıyla anlama çabası, kuşkusuz onu planlama çabasının da bir parçası olarak görülmüştür (Gane, 2006, s. 65-68). Comte'un –bilimsel çalışmalarının ilk dönemlerinde sekreterliğini ve öğrenciliğini yaptığı– Claude Henri Saint-Simon'un yaklaşımlarından faydalanarak geliştirdiği bu pozitivist metodoloji, önceki dönemlerdeki gibi sosyal istatistiklere değil, doğrudan *sosyal dinamiklere* odaklanmıştır. Bu odak noktasını seçerken de Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketinin yarattığı *hastalıklara* yönelik bir çözüm bulma kaygısıyla hareket etmiştir. Sosyal yaşamı, doğal yaşamın bilimsel ilkeleri üzerinden inceleme ve değerlendirme eğilimi de bu doğrultuda ortaya çıkmıştır (Ritzer, 1996, s. 13-15).

Pozitivist düşüncenin doğuşunda devrim fikrinin *karmaşa* ile tasvir edilmesi, Fransız Devrimi üzerine yorumlar geliştiren birçok yazar ve düşünürde göze çarpan antipatiyi hatırlatmaktadır. Yine aynı düşüncenin şekillendirdiği dönemde –

Comte'un isimlendirmesiyle– bir “sosyal fizikçi” olarak öne çıkan Le Play'nin devrime yönelik tavrı da kanaatimizce bu surette anlaşılabilirlik kazanmaktadır. Gerek 1830 Devrimi'nin gerekse daha başka sosyal hareketlerin doğurduğu kitlesel şiddetin travmasını taşıyan Le Play için sosyal düzenin inşası, en önce bu kısır kan davalarından kaçınacak ve ortak bir paydaya erişmeye çabalayacak bireylerin yaratılması ile mümkün olacaktır. Bu bireylerin yaratılması ereği ise Le Play'yi uzmanı olduğu madden mühendisliği işinden uzaklaştırmış; köy köy, bucak bucak gezerek toplumun en anlamlı yapı taşları olarak gördüğü aile birimini anlamaya yönlendirmiştir. Yapmış olduğu geziler esnasında aradığı temel olgu keskin dönüşümlerin uzağında bir sosyal düzenin nasıl inşa edilebileceği olmuştur. Bu arayışına cevap bulabilmek adına önce aile tiplerini beslenme, tüketim, üretim ve kültürel hayat gibi kıstaslar üzerinden incelemeye, ardından incelediği bu aileleri tematik özellikleri bağlamında kategorize etmeye çalışmıştır. Aile, Le Play'nin düşünce dünyasının en önemli kavramlarından biridir, zira aile, Le Play'ye göre “*bütün düzenli örgütlerde kendini mülkiyetten bile daha buyurgan bir biçimde kabul*” ettiren ve bu suretle sosyal bütünün de en temel yapı taşı olan bir unsurdur (Le Play, 2017, s. 95).

Le Play sosyolojisinde ailenin bu denli kilit bir yere sahip olması ise bireyin durumunu belirlemiştir. Bireyin en küçük ve en temel cemaat/topluluk türlerinden birinin parçası olmak zorunda bırakılmış bir varlığa indirgendiği Le Play'nin değerlendirmelerinde, sonraki dönemlerde sosyal bilim çevrelerinde ciddi etkiler uyandıracak olan komüniteryanizmin ve solidarizmin öncülü sayılabilecek düşünsel izler görürüz. Daha sonra Ferdinand Tönnies'in ünlü eseri *Gemeinschaft und Gesellschaft*'ta (1887) beliren cemaatin ahlaki açıdan cemiyetten daha üstün tutulduğu, cemiyetin cemaat karşısında kötücül bir anlamda yorumlandığı, sivil toplum yaşamının “*çelişkili bir kavram*” olarak görüldüğü, cemaatin tüm insanlık aleminde mevcut bulunmuş organik bir kavram veya yapı addedilip buna karşılık bireylerin yan yana fakat birbirinden bağımsız yaşayışları şeklinde anlaşılabilir sivil toplumun yapay olduğunun savunulduğu (Tönnies, 2001, s. 18-20) komüniteryan görüşlerin arketiplerini Le Play'nin değerlendirmelerinde görürüz.

Bu değerlendirmelerde öne çıkan ahlaki kıstas, bireysel davranışların ve bencilliğin en sık görüldüğü, hatta adeta karakter özelliği haline geldiği savunulan varlıklı sınıfların *kötülüklerinin* kaynağını oluşturur. Le Play'ye göre, genellikle bu varlıklı sınıflardan seçilen dini ve siyasi otoritenin temsilcileri –ya da Le Play'nin tercih ettiği kavramla “*emanetçileri*”– kötülüğü ilk yayan zümrelerdir; onlar kötülüğün tohumlarını ektikleri halkı, ahlak yoksunu varlıklı sınıfların bencil isteklerinin ve bedensel arzularının düzensizliğine terk etmişlerdir (Le Play, 1872, s. 33). İleriki dönemlerde düşün çevreleri tarafından komüniteryanizm şeklinde isimlendirilecek olan düşünceler manzumesini hatırlatacak türden, bencilliğin şeytanileştirilmesini, ahlak yoksunluğunun da bu türden varoluşsal ve hazcı bencilliğin eseri olabileceğini savunan bu ifadeler, bireyin bireycilik karşısında topluluk ve görece daha ahlaklı alt sınıflar yararına korunması gereken bir varlık olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal düzenin ve barışın sağlanmasında aile topluluklarına ve onlarla örülmüş ahlaklı bir topluma büyük işler düşeceğini savunan Le Play'ye göre, bencilliğin ve hazcılığın her türü, az ya da çok, kötülükle ilişkilidir. Le Play'nin alt sınıflara ya da kastettiği anlamda işçi sınıfına böylesi bir merkezi yer ayırmış olması kuşkusuz şaşırtıcıdır. Gerçekten de en önemli sosyolojik çalışmalarında, işçi sınıfı gerek ahlaki zenginliği gerekse sosyal düzenin temel yapı taşı oluşuyla hemen dikkat çekmektedir. Durumun dikkat çekici yanı ise Le Play'nin şahsi mülkiyeti savunan bir iktisadi muhafazakâr olmasından kaynaklanır; buna rağmen *Les Ouvriers européens* (1855) eserinde o çağın işçi sınıfı güzellemesinin örnekleri göze çarpar. Her şeyden önce, Le Play'nin muhafazakâr değerlendirmelerinin tümünde, işçi sınıfı, sosyal yapının merkezindedir. Bu minvalde, işçi sınıfı hem hayatın hem de sosyal düzenin mimarı, bütün bir zenginliğin yaratıcısıdır. Öyle ki bir maden mühendisi olarak bir teknik okulda verdiği dersler esnasında bütün sınıfa “*Madenden çıkan en değerli şey nedir?*” sorusunu sorduğu ve bu sorusunu yine kendisinin “*İşçidir*” şeklinde cevapladığı aktarılır (Nisbet, 1976, s. 79). Le Play'nin işçilere verdiği önem sadece onun bireysel görüşleriyle ve çalışmalarıyla sınırlı kalmamıştır. Kurulmasına öncülük et-

tiği *Société internationale des études pratiques d'économie sociale* (1856) oluşumunun ilk başkanı, 1840'ta işçilerin yaşam ve çalışma koşulları üzerine araştırmalarını yayımlayan ve bulgularıyla Fransa'daki ilk *işçileri koruma yasalarına* öncülük eden Dr. Villermé'dir (Périer, 1960: 103). Le Play'nin sosyal reformların teorize edilmesine dönük çabaları arasında *Le réforme sociale* ve *L'organisation du travail* çalışmaları; ayrıca 1870 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra sosyal barışı sağlamak adına izlenecek yolları araştırmak adına kurulan *Unions de la paix sociale* oluşumu gösterilebilir. Le Play, iktisadi liberalizmin ve liberal bireyciliğin yükselişe geçtiği bir dönemde, sosyal barışı sağlamak adına işverenler ile işçiler arasında uyumun sağlanması gerektiğini düşünmüş ve işçi hareketlerinin yükselerek komünist idarelere dönüşmemesi adına birtakım öneriler getirmiştir. Bu önerileri çerçevesinde (i) işveren ile işçi arasında verilmiş karşılıklı taahhütlerin tutularak süreklilik kazanmaları, (ii) ücretler konusunda tam bir anlaşmanın sağlanması, (iii) fabrikalar ile tarımsal üretim merkezleri arasındaki ilişkilerin artırılması, (iv) tasarruf etme alışkanlığının kazandırılması, (v) aile ile ev arasında kopmaz bir bağ kurulması ve (vi) kadınlara saygı ve korumanın tesis edilmesi gerektiğini savunmuştur. Le Play'ye göre, bunlar altı önemli hareket ilkesidir ve devrim hareketleriyle sosyal yapının yeniden zarar görmemesi için bunlara dikkat edilmesi gerekir. Le Play'nin devrim hareketlerinin önlenmesine yönelik bu tasarısı, sendikacılık olgusunu içermez; sosyal sorunları barışçıl yollardan çözmeyi amaçlar. Bununla birlikte, Le Play'nin ardından, Edmond Demolins, Henri de Tourville, Robert Pinot, Paul Bureau, de Rossier gibi takipçileri, artan sendikacı eğilimlerin etkisini fark ederek işçilerin koşullarında ilerlemenin sağlanabilmesi için politik olmayan, mesleki sendikaların kurulmasını desteklemiştir (Périer, 1960, s. 105).¹

¹ Le Play'nin çalışmalarının Osmanlı-Türk modernleşmesine de önemli etkileri olmuştur. Osmanlı modernleşme düşüncesi içerisinde, adına ilk kez Ali Suavi'nin metinlerinde rastladığımız Frédéric Le Play'nin ve takipçilerinin çalışmaları, Prens Sabahaddin'in *meslek-i içtimai* savunusunun ve 20. yüzyıl Türk sosyolojisinin oluşumunda etkili olmuştur. Le Play'nin ve onun takipçilerinin çalışmalarında ortaya koyduğu sosyal görüşlerin etkilerini, Türk sosyoloji tarihinde bulabilmemiz mümkündür (Fındıkoğlu, 1962; Reyhan, 2008, s. 65; Akkaya Kia, 2019, s. 52). Bu açıdan, Prens Sabahaddin'in ve öncüsü olduğu çevrenin düşünsel ve

Le Play'nin işçi sınıfına yönelik bu sempatisini anlamak onun sosyal fikirlerini çözümlemek açısından önemlidir; kır ve kent işçi sınıfının –yukarıdaki bölümlerde özetlemeye çalıştığımız– kötü durumu, anlaşıldığı üzere, Le Play'nin de dikkatini ve tepkisini çekmiştir. Sosyal düzenin kurulması adına bencil yönelimlerin bertaraf edilmesi gerektiğine inanıyor olması da aileyi, özellikle de işçi ailelerini, sosyal uyumun yapı taşı olacak samimiyetin öznesi olarak görmesine zemin hazırlamıştır (Herbertson, 1950, s. 24-25). Zira, aile tiplerine yönelik özgün kategorizasyonunda, olumlu tipteki ailelerin alameti farikasının sosyal bağlarının kuvvetli olmasından ileri geldiğini vurgulayan Le Play, bu aileleri bireyselliği cemaat yararına sağaltarak veya ehlileştirerek bencilliğin gelişimini önleyen örnek aileler olarak görmüştür. Le Play'nin kategorizasyonunda bu manada üç ayrı aile tipi bulunur: (i) Ataerkil aile, (ii) istikrarsız aile ve (iii) kök aile. Bunlardan ilki olan *ataerkil aile*, Le Play'ye göre, Doğu'daki çoban topluluklarında, Rus köylülerde ve Orta Avrupa'da yaşayan Slavlarda görülmektedir. Babanın çocukları üzerinde mutlak bir idare gücünü elinde bulundurduğu bu tip ailelerin üyeleri arasında taşınır kimi nesnelere haricinde herhangi bir mal paylaşım söz konusu değildir. Ailenin hem maddi hem de manevi idaresi aile reisi olan babanın elindedir. Çocuklar evlenseler dahi babanın tahakkümünden uzaklaşamazlar. *İstikrarsız aile* ise sayıca nispeten daha az bireyden müteşekkil ailelere verilen isimdir. Bu aile tipi endüstrinin gelişmiş olduğu Batı Avrupa ülkelerinde daha sık görülmektedir. Ebeveynler ve az sayıdaki çocuklardan ibaret olan bu tür ailelerde babanın idari rolü diğer tipteki ailelere kıyasla çok daha azdır. Ailenin genç bireyleri, evlilik çağları geldiğinde çeyizden dilediğince faydalanır ve kendi evini kurar. Bu ikisine nazaran daha olumlu bir yapıya sahip olan *kök aile* ise Le Play'ye göre gerek aile üyeleri arasındaki bağları korunması gerekse kontrollü bir bireyselliğe imkân tanınması mucibince ideal toplumun inşası adına en doğru aile tipine karşılık gelmektedir. Her ne denli babanın aile tiplerindeki rolü birbirinden

---

siyasal faaliyetlerinin yanı sıra II. Meşrutiyet dönemi politik atmosferini anlayabilmek için de Frédéric Le Play'nin düşünce ve kavram dünyasını dikkatlice incelemek gerekir.

farklıysa da Le Play, babanın, çocuklarını “saygılı”, “basiretli” ve “çalışkan” kimseler olarak yetiştirmeyi ve ulusal gelenekleri gelecek kuşaklara aktarmayı kendine görev edinmesi gerektiğini savunur. Bu amaç doğrultusunda, baba, mirasın bölüşümüne dahi karar vermelidir; bu bağlamda *vesayet* oldukça önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Le Play vesayetin hakkının/kararının babanın kontrolünde olması gerektiğini, babanın kendisine bakmaya durumu en çok elveren çocuğunu yanında tutması ve mirasını da bu çocuğa bırakması gerektiğini söyler. Böylece, aile bireyleri, mirastan aldıkları payla yetinecek ve asalaklaşmayacak, çalışıp üretmeye devam edecektir. Yine vesayet söz konusu olduğunda, Le Play, erkek çocukların kendi ailelerini kurarak bunları bizzat yönetmek zorunda kalacak olmalarından ötürü bu mirası almayı daha fazla hak ettiklerini savunmuştur. Kadın ise idaresi altında yaşayacağı kocasının getirdikleriyle yaşamını sürdüreceği için –boşanma durumunda erkek kardeşlerinden göreceği yardım haricinde– baba mirasından herhangi bir pay almamalıdır. Le Play’ye göre baba, ailenin otorite merkezidir; babanın aile otoritesini temsil etmesi gerektiği tezini ise *ilahi kanunlardan* yola çıkarak meşrulaştırır. Babanın otoritesi altında –özellikle kök aile biçiminde– bir araya gelmiş olan ailelerin varlığı, sosyal hastalıkların sağaltılması ve ilerlemenin devam ettirilebilmesi adına önem arz eder. Le Play’nin aileler üzerinde yaptığı değerlendirmelerinde erkek merkezi bir role sahipken; kadın “*organlarının yetersizliği sebebiyle*” geçimini tek başına sağlayamayan, asli görevi çocuğuna bakmak olan, ailede de yine cinsiyete dayalı olarak belirlenmiş iş bölümü doğrultusunda görev almakla yükümlü bir birey olarak görülmüştür (Le Play, 2017, s. 96-119).

Le Play’nin bütün bu işçi sınıfı savunuları hatta güzellemeleri ve *kök aile* biçiminde kurulmuş baba otoritesine dayalı aile tipine önem vermesi, bireyin “*barbarlık*” şeklinde tarif ettiği bireyci aşamaya düşmemesi adına kontrol altına alınmasını da içermektedir. Sosyal anlamda devrimi değil, reformu savunan ve bunun da dürüstlük, çalışkanlık, erdemlilik gibi ahlaki değerlerin sağlıklı aileler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmasıyla gerçekleştirilebileceğini söyleyen Le Play’de bireysellik ancak çalışma ve mülk edinme noktasında önemsenen bir durum halini alır.

Zira Le Play, “*ahlakî düzenin en önemli yardımcısı*” olarak gördüğü çalışmayı, zenginliği değil erdemi üreten bir kavram olarak ele alır (Le Play, 2017, s. 121-126). Bireysel olarak çalışmak ve mülk edinmek bu manada “*işinin ehli bireylerin*” çıkarına görünür. Böylece insanlar hem bireysel ölçekte çalışıp toplum ölçüğünde – ahlâkın sürdürülmesine katkıda bulunarak– fayda yaratırlar hem de mülk sahibi olarak toplumdaki girişimcilik ruhunu beslerler (Le Play, 2017, s. 36-37). Bu olumlu durumun karşısında yer alabilecek her türden baskıcı politika ise reddedilir. Le Play devletin bireyi ve bireysel çalışmayı doğrudan yönlendiremediği kimi durumlarda din gibi tali bir yola başvurduğunu belirtir. Devletin bu tavrı istenesi bir tavır değildir, keza Le Play'nin devletin katı tahakkümü altında bireyin var olma ve yaratma imkanının azalacağını önemle vurgular (Le Play, 2017, s. 38-41). Le Play'ye göre, devletin iktisadi alana zorlama yoluyla müdahil olmadığı durumlarda ise zenginliğin artışı mümkün hale gelecektir. Ticaretin ve mübadelenin özgür bırakılması, Le Play'nin “*çok sayıda iyi eylem*” olarak isimlendirdiği daha fazla mal ve ticaretteki artışa, dolayısıyla da refaha kapı aralayacaktır (Watts, 1992, s. 9).

Le Play'nin iktisadi özgürlük söyleminin kökenlerinde 19. yüzyıl liberalizminin izlerini görmemiz mümkündür. Karl Polanyi'nin ifadeleriyle, 19. yüzyılın siyasi ve iktisadi ruhunu belirleyen liberalizm, altın standardını esas alan finansal yapıyı ve piyasaları getirmiş, bu sayede oluşan refah ortamında liberal devlet doğmuştur (Polanyi, 2014, s. 35). Düşünsel köklerini John Locke'un özgürlüğü ve mülkiyeti korurken bireylerin yaşamlarına müdahale etmeyen *sınırlı devlet* tasarımından (Locke, 2014, s. 27-28, 117-124; Heywood, 2010, s. 51) alan bu devletin piyasalara ve fiyatlara müdahalesi iktisadi yapıyı sarsacak bir hareket olarak kabul edilmiştir. Sanayileşme sonrasında ilk kez Adam Smith'in *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) eserinde ileri sürülen bu savda, devletin uyguladığı bu yöndeki politikaların eşitsizliklerin, piyasanın işleyişinin ve emek ile sermayenin dolaşımının önündeki bir engel olduğu ileri sürülmüştür (Smith, 2020, s. 114-131). Le Play'nin *ahlakî düzen* ile *çalışma* arasında kurduğu ilişkide çalışmayı maddi zenginliği değil erdemi üreten bir kavram olarak ele almasının kökenleri ise

18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında, serbest piyasa rejiminin yayılmasına bağlı olarak güç kazanan muhafazakar düşüncede yatmaktadır. Kurt Samuelsson'a göre, bu dönemde, Max Weber'in *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1905) eserindeki savlarının (Weber, 1999, s. 29-79) aksine, *çalışma* kavramının ahlâki kurallar ve dogmalara dayalı öğütlerin konusu edildiğini görürüz. Çalışırken maddi zenginliğin değil, çoğunlukla sağlanacak sosyal faydanın önemsendiği bu muhafazakar düşünce atmosferinin (Samuelsson, 2018, s. 47-51), Le Play'nin o yıllarda sanayileşmekte olan Fransa'daki sosyal uyumu ve ahlâki yapıyı korumak adına ortaya attığı fikirleri etkilediğini söyleyebiliriz.

Le Play'nin takipçilerinden Edmond Demolins, Le Play'nin *çalışma* kavramına ilişkin görüşleri doğrultusunda, çalışkan, ahlâklı, sosyal uyum ve barışın bilincinde bireyler yetiştirilebilmesi için *École des Roches*'i (1899) kurmuştur. Demolins'in kurduğu bu okulun programında öğrencilere onların tercihleri doğrultusunda oluşacak bir bilim müfredatı okutarak şahsiyetlerini geliştirmek, yaşamlarını kolaylaştıracak teknik bilgiler öğretmek, bitkileri ve hayvanları doğal yaşam alanlarında inceleyebilecekleri bir bilimsel araştırma alanı sunmak, onları iktisadi yaşamda etkin bireyler haline getirebilmek, aile ve toplumlarıyla ilişkilerinde hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmalarını sağlamak amaçlanmıştır (Kolektif, 1903, s. 26-58).

Le Play'nin sosyal görüşlerinde sosyal organizasyonu bozacak her türden olumsuz durum ve faaliyet, geleceğe yönelik bir tehlike olarak kabul edilir. *Sosyal barışın* sağlanması bu manada tek çıkar yoldur. Kurulacak olan *sosyal barış* ortamında birey ve aile önemli bir yere sahiptir. Le Play'ye göre toplum, birey için vardır ve bireyden ayrıksı bir varlık olarak düşünülemez. Bununla birlikte, aile, bireyden de önemli bir varlık olarak, toplumun temelini oluşturur. Birey ve toplum arasındaki bu ilişki, organiklik-inorganiklik farklılığından doğar. Bir doğal varlık olarak insanın eylem prensibi doğal kaynaklıdır, doğadan gelir ve bu yüzden sonradan üretilemez; ancak insan tarafından keşfedilebilir. Buna karşılık toplum ise doğrudan bireyler tarafından icat ve inşa edilen bir sosyal organizasyon biçimidir. Doğa bilimlerinden

hareketle kurulan bu ilişki, birey ile toplum arasındaki öncelik sıralamasını da belirler. Le Play bu noktada meseleye doğadaki evrimsel süreçler üzerinden bir değerlendirme getirir: İnsanın da aralarında bulunduğu varlıklar doğal evrimsel süreç içerisinde biçim değiştirirken, toplumlar ancak insanların kararları doğrultusunda biçim değiştirebilir. Bu noktada, Le Play'nin, doğa bilimleri ile sosyal bilimler (ya da tin bilimleri) arasında bir paralellik kurduğunu görürüz. Fakat oluşan bu paralellik, dönemin sosyal bilimcilerindeki gibi, sosyal bilimleri doğa bilimlerinin bir alanı veya uzantısı olarak görme eğilimine dayanmaz; aksine, Le Play bu ilişkiden bahsederken oldukça tedbirli davranmaya çalışır. Le Play'nin doğa bilimleri ile tin bilimleri arasındaki sınırların vurgulanmasına dayanan tedbirli tavrı, dostlarından Emile Cheysson'un ifadelerine bakılacak olursa, Le Play üzerindeki “*Vico etkisinden*” kaynaklanmaktadır (Brooke, 1970, s. 98-99).

Aydınlanma Çağı'nın önemli düşünürlerinden sayılan, tarih ve hukuk felsefecisi Giambattista Vico'nun *insan odaklı* felsefi yaklaşımları, kendi döneminde olduğu kadar ilerleyen dönemlerde de –Le Play'yi de kapsayan– geniş bir etki alanı meydana getirmiştir. René Descartes'ın idealarımızın ve kavramlarımızın ancak *açık ve seçik* oldukları takdirde doğru kabul edilmesi gerektiğine dair savunusuna (Descartes, 1998, s. 30-31) karşı çıkışı ile bilinen Vico'ya göre, bilgi ve kesinlik ancak insani eylemlerde bulunabilir. Sözcüme, doğru bilgiye erişim yollarından biri olarak görülen matematik, bu fonksiyonunu insan eylemlerinin neticesi olarak ortaya çıkmış olmasından alır. Vico'nun insana yaptığı bu vurgu ve ayırdığı merkezi yer Aydınlanma eleştirilerinde de yer bulur. Aydınlanma düşünürlerinin insan doğasını sabit ve statik olarak gördükleri noktada, Vico, doğa yasalarının evrenselliği çerçevesinde tahmin edilebilir bir surete bürünen insan doğası tasarımını reddeder. Vico'ya göre, bu insan tasarımının nihayetinde vardığı nokta doğa bilimlerini tin bilimleri üzerinde hâkim bir noktaya yerleştirmektir. Oysa insan, Kartezyanizm ve onun deneysel veya matematiksel yöntemi ile açıklanamayacak denli farklı bir varlıktır. Vico bu noktada kendisine *tarihi* temel alır ve tarih üzerinden bir insanlık bilimi geliştirmeye girişir (Cevizci, 2009, s. 762-763.). *Principi di una scienza nuova*

intorno alla come nature delle nazioni (1744) başlıklı eserinde, Vico, insanın ve onun oluşturduğu sosyal organizasyonların ancak yine insan üzerinden düşünülerek anlaşılabilirliğini savunur. Sivil toplum dünyası tamamen insanın bir ürünüdür, öyleyse bu dünya ve ona içkin tüm ilkeler “*bizim kendi insan zihnimizin değişimleri içinde bulunmaktadır* (Vico, 2007, s. 132).”

Vico'nun sosyal bilimlerin kaynağını teşkil eden görüşlerinin Le Play üzerindeki etkisi büyüktür. Tıpkı Vico'nun beşerî bilimleri doğa bilimlerinden bağımsız kılabilmek için sarf ettiği çabayı Le Play de sarf eder (Brooke, 1970, s. 99). Bu, doğrudan, Comte'un doğa bilimlerinden örneklediği/devşirdiği ilkelerle kurduğu sosyolojinin temel ilkelerinin zıddına karşılık gelir. Üstelik sosyolojinin, popüler olmaya başladığı dönemde Fransız cumhuriyetçilerini olduğu kadar onların karşıtlarını da meşgul eden dönüştürücü bir yaklaşım veya bilim olarak görülmeye başlandığı hesaba katıldığında (Hawthorn, 1987, s. 115-116), Le Play'nin beşerî bilimlerin bağımsızlığı adına sarf etmiş olduğu uğraşının değeri daha iyi anlaşılır. Buna rağmen, Le Play'nin doğa bilimleri metodolojisinden tamamen bağımsız ve farklı bir metot kullandığını söylemek güçtür. Her şeyden önce *gözlem* Le Play için önemli ve işlevsel bir metottur. Devrimler ve ayaklanmalar sürecinde uyumunu yitirdiğini düşündüğü sosyal organizasyonun yaralarının sarılması, sorunlarının giderilmesi ve yenisinden uyuma kavuşturulabilmesi adına gerekli planların oluşturulabilmesi için gözlem metodunun oldukça faydalı olacağını savunur (Healy, 1947, s. 105). Anlayacağımız üzere, Le Play'nin –Brook'un altını çizdiği– tedbirli tavrı da buradan ileri gelir. Salt gözlem metodunu kullanarak oluşturduğu bu monografiler ile özellikle Avrupa kültürünün karşı karşıya kaldığı sosyal krizi anlamlandırmaya çalışırken, her bir aileyi bireyler ve onların ekonomik, etik, estetik, politik hatta psikolojik altyapılarını ve faaliyetlerini gözlemleyerek kayda alır. Elde ettiği kayıtların mevcut krizin aşılması adına bir projeksiyon sunması beklentisiyle, Le Play, elli yıllık çalışmasının neticesinde yaklaşık üç yüz monografi ortaya çıkarmıştır (Healy, 1947, s. 101).

Le Play her ne kadar mevcut döneminin pozitivist anlayışının birey kavrayışını tam manasıyla paylaşmamış olsa da incelediği ailelerdeki birey tiplerini çok

yönlü olarak değerlendirirken en temelde her birinin –tıpkı pozitivist yaklaşımda olduğu gibi– coğrafi, psikolojik veya biyolojik değişkenlerin etkisiyle şekillendiklerini öne sürmüştür (Fındıkoğlu, 1962, s. 23). Le Play'nin tasavvurunda, doğası gereği kötülüğe meyilli görülen birey, doğal koşullara bağlı kötümser bir kadercilik perspektifinde ele alınır (Ülken, 1949, s. 136; Le Play, 2017, s. 22-23). *Kötülük* sorunsalı Le Play'nin sosyal görüşlerinde önemli bir yer tutar. Le Play'ye göre kötülük insan doğasından kaynaklanır ve dejenerasyon yoluyla tarihselleşir. Bilge insanların azlığı ve yaşamlarını yitiriyor olmaları karşısında bilgisiz insanların hızla çoğalarak yer yüzüne yayılmaları bu kötülüğü yaygınlaştırır. Böylesi bir durumda, kitleselleşmiş kötülüğün kontrol altına alınabilmesi için sağlam idari kurumların tesis edilmesi gerekir. Bununla birlikte, politik kurumlar, insanlar arasındaki uyumu bozmamalı; genç bireylerin bilgisizliklerinden doğan zararlı eğilimleri engellemelidir (David, 1902, s. 8). Özellikle coğrafi belirlenim ve bu bağlamda ortaya çıkan nedensellik ilkesi ve kadercilik, doğa bilimlerine özgü pozitivist içeriğiyle, köken itibarıyla dönemin Fransız sosyolojisine dayanmaktadır. Saint-Simon ve Comte'tan başlayarak erken dönem Fransız sosyolojisine rengini veren –yukarıda da detaylarıyla irdelediğimiz– bu pozitivist eğilimde, birey, toplumun geçireceği doğal/evrimsel sürecin belirleyiciliğinde varlık gösteren ailenin temel birimidir. Önemi de buradan kaynaklanır. Bu döneme tarihlenen değerlendirmelerin genelinde, birey, aileden bağımsız bir olgu olarak ele alınmamıştır. Toplumu şekillendiren doğal koşulların aileyi ve bireyi de şekillendirdiği savunulmuştur. Bu yüzden sosyal dönüşümü anlayabilmek adına onu çevreleyen doğal süreci –doğa bilimlerinin araştırma metotları üzerinden– anlaşılır kılmak gereklidir (Ritzer, 1996, s. 14). Böylesi bir denklemde, birey, tıpkı aile ve toplum gibi, kendisini kuşatan fiziksel dünyanın oluş yasalarının etkisine tabidir.

Sonuç

Le Play'nin sosyal görüşlerinde *sosyal reform* biçiminde, doğal oluşa tabi bir evrimsel süreç öngörülürken; devrim, bu sağlıklı gidişi sekteye uğratacak bir engel olarak görülür. Fransız sosyolojisinin de erken dönemine şeklini veren pozitivist

ilkelere ve doğal belirlenimcilik esasına dayanan bu yaklaşım, toplumu ve aileyi olduğu kadar bireyi de aynı oluş sürecine tabi görür. Bu açıdan, Le Play, yürüttüğü monografik çalışmalarda bireyleri ve aileleri içinde yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyaya özgü iktisadi faaliyet biçimleri üzerinden değerlendirmiştir.

Le Play'ye göre, *birey*, toplumu oluşturan en temel yapı taşı olan *ailenin* – özellikle de *işçi ailesinin*– temel birimi olması sebebiyle önem arz eder. Toplum-birey karşılaştırmasında, birey ve ondan daha öncelikli olarak aile, toplumu bilinçli eylemiyle var eden temel birim olarak görülür. Bireyin toplumu var eden eylemi ise doğal süreçler çerçevesinde geliştiğinden ancak –doğa bilimlerinin metodolojisinden devşirilen– gözlem metodunun yardımıyla anlaşılabilir. Birey bu eylemlerini, siyasal manada, özgür bir zeminde gerçekleştirebilmeli, herhangi bir baskı veya dayatmayla karşı karşıya bırakılmamalıdır. En sağlıklı aile tipi olarak gösterdiği *kök ailenin* kurulması, sağlıklı ve iktisaden kendine yetebilen bireylerin yetişebilmesi için önemlidir. Bu anlamda, Le Play, bireylerin siyasal mekanizmaların baskısından bağımsız olması kadar iktisaden kendilerine yeter hale gelmelerinin de önemli olduğunu düşünür. Bununla birlikte, toplumdaki soyut bir bireyselliği olumsuzlar ve bireyin ancak aile ve toplum içinde anlam kazanabileceğini savunur.

Bireyin, ailenin ve toplumun özgürce ekonomik faaliyetlerini yürütmesine, erdemli bir yaşam sürebilmesine ve özgür kalmasına imkân sağlayacak olan ana faktör ise *sosyal barıştır*. Sosyal barış, sanayileşmenin ve siyasal devrim hareketlerinin neden olduğu bireysel ve sosyal rahatsızlıkların giderilebilmesi adına tavsiye edilen en etkili reçetedir. Bu açıdan bakıldığında, ideolojik olarak muhafazakâr sayılsa da Le Play'nin değişime ve dönüşüme tam olarak kapalı bir zihne sahip olduğunu söylemek güçtür. Onun muhafazakârlığı keskin siyasal dönüşümlere karşı ortaya çıkar. Bunun yerine işveren-işçi, kadın-erkek, yaşlı-genç bireyler arasında *sosyal uyumun* sağlanabilmesi adına uyulması gereken ilkeler sunar. Le Play'ye göre bu ilkeleri tatbik etmek, bahsini ettiğimiz gruplar arasında çatışmanın engellenebilmesi açısından önemlidir.

Frédéric Le Play'nin devrimler çağı Fransa'sında sosyal düzeni kurmak ve bireyler arasında uyumu tesis etmek adına ileri sürdüğü tezlerin etkileri, kendi yaşam süresiyle sınırlı kalmamıştır. Le Play, 1856'da kurduğu *La Société d'étude pratique d'économie* ile *Science sociale* ekolünün düşünsel perspektifinde monografik çalışmalar yürüten sosyal bilimcileri bir araya getirmiştir. Bu çevrede yer alan Edmond Demolins, Henri de Tourville, Robert Pinot, Paul Bureau, de Rossier gibi isimler, Le Play'nin *sosyal reform* ve *sosyal barış* tasarılarının hayata geçirilebilmesi adına çalışmalar yürütmüştür. Le Play sosyolojisi, özellikle 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Avrupa ve Kuzey Amerika'da yürütülen sosyoloji çalışmalarına ciddi etki ve katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Le Play'nin ve takipçilerinin çalışmaları, Osmanlı-Türk modernleşme düşüncesini de etkilemiştir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi düşünce dünyasında Prens Sabahaddin ve takipçileriyle anılan *meslek-i içtimai* yaklaşımı/hareketi, temel tezlerini Le Play'nin öncüsü olduğu *Science sociale* ekolünden uyarlayarak ortaya koymuştur.

Bu açıdan, Le Play'nin sosyal görüşlerini anlamaya çalışmak, sadece onun çalışmalarının içeriğini görmek adına değil, aynı zamanda bu çalışmaların –Osmanlı'daki örnek isim ve hareketleri de kapsayan– geniş bir alanda hissedilen etkilerinin politik ve bilimsel boyutlarını çözümleyebilmek adına da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akkaya Kia, R. (2019). *Prens Sabahaddin*. İstanbul: Der Yayınları.
- Anderson, J. M. (2007). *Daily Life During the French Revolution*. Connecticut & Londra: Greenwood Press.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. (B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beiser, F. C. (2018). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm: Modern Alman Politik Düşüncesinin Doğuşu, 1790-1800*. (A. Önal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (1969). *Illuminations: Essays and Reflections*. (H. Zohn, Çev.). New York: Schocken Book.
- Blanning, T. C. W. (1998). *The French Revolution: Class War or Culture Clash?*. Hampshire: Macmillan Press.
- Brooke, M. Z. (1970). *Le Play: Engineer and Social Scientist: The Life and Work of Frédéric Le Play*. Londra: Longman.
- Burke, E. (2019). *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler, 1790*. (A. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Cevzici, A. (2009). *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Comte, A. (1964). Pozitif Felsefe Dersleri. (Ü. Meriç, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, II(XIX), 213-258.
- Comte, A. (2009). *A General View of Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunliffe, M. (1974). *The Age of Expansion, 1848-1917*. Massachusetts: G. & C. Merriam Company, Publishers.
- David, M. G. (1902). Séances générales: Discours de M. Gaston David. Kolektif (Ed.) içinde, *La Réforme sociale* (c. IV, s. 5-21). Paris: Secrétariat de la société d'économie sociale.
- Descartes, R. (1998). Usü Doğru Yönetmek ve Gerçeği Bilimlerde Aramak İçin Yöntem Üzerine Söylem (1637). A. Yardımlı, (Çev. & Ed.) içinde, *Descartes – Söylem, Spinoza – İnceleme, Leibniz – Monadoloji* (s. 7-55). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (B. Çığman, E. Topçugil, K. Emiroğlu & S. Kaya, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1962). *Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin*. İstanbul: Türkiye Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Derneği.
- Fletcher, R. (1969). Frédéric Le Play. T. Raison (Ed.) içinde, *The Founding Fathers of Social Sciences* (s. 51-58). Maryland: Penguin Books.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (B. Akarsu & H. Batuhan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Furet, F. (2013). *Devrim'in Yorumu: Fransız Devrimi'ne Üç Yaklaşım Biçimi*. (A. Kuyaş, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gane, M. (2006). *Auguste Comte*. Londra & New York: Routledge.
- Geier, M. (2009). *Kant'ın Dünyası*. (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hawthorn, G. (1987). *Enlightenment and Despair: A History of Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Healy, S. M. E. (1947). Le Play's Contribution to Sociology: His Method. *The American Catholic Sociological Review*, 8(2), 97-110.
- Herbertson, D. (1950). *The Life of Frédéric Le Play*. Herefordshire: Le Play House Press.
- Heywood, A. (2010). *Siyasî İdeolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı, 1789-1848*. (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Hobsbawm, E. J. (2009). *Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise'in Yankıları*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kant, I. (2021). *Ebedî Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*. (C. Yeşilçayır, Çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Kolektif. (1903). *L'École des Roches*. Paris: Librairie de Paris.
- Koselleck, R. (2007). *İlerleme*. (M. Özdemir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Koselleck, R. (2009). *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar*. (A. Dirim, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kropotkin, P. (1971). *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*. (R. N. Baldwin, Ed.). New York: Dover Publications, Inc.
- Kropotkin, P. (2005). *Anarşi: Felsefesi-İdeali*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Laursen, J. C. (1989). Michel de Montaigne and the Politics of Skepticism. *Historical Reflections*, 16(1), 99-133.
- Le Play, F. (1872). *The Organization of Labor in Accordance with Custom and the Law of the Decalogue with a Summary of Comparative Observations: Upon Good and Evil in the Regime of Labor, the Causes of Evils Existing at the Present Time, and the Means Required to Effect Reform; with Objections and Answers, Difficulties and Solutions*. (G. Emerson, Çev.). Philadelphia: Claxton, Remsen & Haffelfinger.
- Le Play, F. (1874). *La réforme sociale en France* [Cilt 1]. Tours: Alfred Mame et Fils, Libraires- Éditeurs.
- Le Play, F. (1982). *On Family, Work, and Social Change*. (C. B. Silver, Çev.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Le Play, F. (2017). *Seçilmiş Metinler*. (A. K. Yılmaz, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Locke, J. (2014). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*. (A. Doğan, Çev.). İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Montaigne, M. de. (1993). *The Complete Essays*. (M. A. Screech, Çev.). Londra: Penguin Books.
- Moore Jr., B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Ş. Tekeli & A. Şenel, Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Morgan, W. (1815). *Memoirs of the Life of The Rev. Richard Price, D.D. F.R.S.* Londra: Printed for R. Hunter.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. (G. Koca & T. Tosun, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nisbet, R. (1976). *Sociology as an Art Form*. Londra & Oxford & New York: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (2005). Sosyoloji ve Din. A. Coşkun (Der. & Çev.) içinde, *Din, Toplum ve Kültür: Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş* (s. 53-76). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Oğuz, M. C. (2017). *Liberalizmden Sosyal Reforma: Liberal Düşüncenin Entelektüel ve Kuramsal Dönüşümü*. Ankara: LYKEION Yayınları.
- Périer, P. (1960). Le Play and His Followers: Over a Century of Achievement. *International Science Sociale Journal*, XII(1), 103-109.
- Porter, T. M. (2010). Reforming Vision: The Engineer Le Play Learns to Observe Society Sagely. L. Daston & E. Lunbeck (Ed.) içinde, *Histories of Scientific Observation* (s. 281-302). Chicago: University of Chicago Press.
- Price, R. (1991). *Political Writings*. (D. O. Thomas, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, R. (2011). *Observations on the Importance of the American Revolution, and the Means of Making it a Benefit to the World [1784]*. 02 20, 2021 tarihinde The Online Library

- of Liberty: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1788/Price_0894_EBk_v6.0.pdf adresinden alındı
- Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. (M. A. Erginöz, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Reyhan, C. (2008). *Türkiye’de Liberalizmin Kökenleri: Prens Sabahaddin (1877-1948)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ritzer, G. (1996). *Classical Sociological Theory*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Rothbard, M. N. (2009). *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyân*. (M. Acar, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Samuelsson, K. (2018). *Din ve İktisadî Faaliyet: Protestan Ahlâk, Kapitalizmin Yükselişi ve Bilginin Suistimali*. (A. Uzun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Schlüter, G. (2020). The Concept of Reform in Polyglot European Enlightenment. S. Richter, T. Maissen & M. Albertone (Ed.) içinde, *Languages of Reform in the Eighteenth Century: When Europe Lost Its Fear of Change* (s. 29-61). New York: Routledge.
- Scott, J. (2009). *A Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Silver, C. B. (1982). Introduction. F. Le Play içinde, *On Family, Work, and Social Change* (Çev. C. B. Silver, s. 3-134). Chicago: The University of Chicago Press.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırılabilir Bir Çözümlemesi*. (S. E. Türközü, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. (2020). *Milletlerin Zenginliği: Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*. (M. Acar, Çev.). İstanbul: Liberus Kitap.
- Spencer, H. (2009). *First Principles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinmetz, G. (2023). Concept-Quake: Toward a Historical Sociology of Social Science. D. Fass & G. Steinmetz (Ed.) içinde, *The Social Sciences in the Looking Glass: Studies in the Production of Knowledge* (s. 21-80). Durham & London: Duke University Press.
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. (J. Harris & M. Hollis, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Turgot, A. R. J. (2011). *The Turgot Collection: Writings, Speeches, and Letters of Anne Robert Jacques Turgot, Baron de Laune*. (D. Gordon, Ed.). Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- Ülken, H. Z. (1949). Sosyolojinin Dalları. *Sosyoloji Dergisi*, 4-5, 134-144.
- Vick, B. E. (2014). *The Congress of Vienna: Power and Politics After Napoleon*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. (S. Önal, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Watts, V. O. (1992). Capitalism: Definition, Origin, and Dynamics. M. W. Hendrickson (Ed.) içinde, *The Morality of Capitalism* (s. 7-13). New York: The Foundation for Economic Education, Inc.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weyland, K. (2009). The Diffusion of Revolution: ‘1848’ in Europe and Latin America. *International Organization*, 63(3), 391-423.
- Wright, D. G. (1990). *Revolution and Terror in France, 1789-1795*. Londra & New York: Longman.
- Zimmerman, C. C. (1964). *Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi*. (O. Arı, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Extended Abstract

Purpose

In our study, we aim to examine the important concepts of social scientist Frédéric Le Play's social views, *réforme sociale* [social reform], *paix sociale* [social peace], *famille* [family] and *individu* [individual]. While examining the concepts, we will also consider the social, political and intellectual foundations of these concepts. Thus, we will try to illuminate the connection of these concepts in Le Play's social views with historical processes and their effects on the Science sociale école.

Method

While examining Le Play's concepts and their origins, we will scan the relevant literature and refer to the works of social scientists and philosophers. In accordance with the Reinhart Koselleck concept history methodology, we will examine the concepts in their historical context. According to Koselleck, man is a social being and, like society, man also changes and transforms. Language is also subject to this transformation. Language is a means of conveying history among generations. As the language changes, the words and concepts, which are the objects of the language, also undergo transformation. The language change is the result of a socio-historical and intellectual transformation. Therefore, in order to understand a concept, it is necessary to look at its historical roots. For example, the contrast of meaning between the concepts of *réforme* [reform] and *révolution* [revolution] emerged in the historical process. Therefore, in order to understand these two concepts, it is necessary to examine the historical processes that shape their meanings.

In this context, we will consider Le Play's views and concepts in integrity with the perspective of historical transformation. In order to analyze the relevance of these views and concepts with different views and concepts, we will refer to the relevant philosophical texts. We will examine the relationship between concepts and texts in terms of intertextuality. Thus, Le Play advocates *réforme sociale* [social reform], not revolution, as a means of social transformation.

Results and Discussion

The semantic transformation in language after the French Revolution is influential in Le Play's opposition to revolution and defense of evolution. Before the revolution, the words *réforme* [reform] and *révolution* [revolution] implied political transformation and were often used interchangeably. These contexts of the concepts changed after the French Revolution. The meanings of these two words, previously associated with the concept of *progrès* [progress], later became completely opposite. Before the French Revolution, in the literature of philosophy and science, *révolution* was used to refer to great breakthroughs that came through the era. Francis Bacon, for example, stated that the Greek, Roman and Western European periods underwent three great revolutions, and that these revolutions led to progress. But after the French Revolution, there were differences between the concepts of revolution and evolution. Maximilien Robespierre, one of the leaders of the revolution, established *la Terreur* [the Reign of Terror] (1793-1794) by combining the revolutionary movement with violence. During this period, executions and revolutionary violence were used to uphold the ideals of the French Revolution. Immanuel Kant, on the other hand, supported the idea of evolution even though he supported the French Revolution. Kant's concept of evolution meant nonviolent evolutionary transformation, in which progress would be made from the top down. The distinction between these concepts was carried over into the 19th century. For example, the evolution idea of Herbert Spencer, one of the liberal thinkers of the 19th century, is based on the opposition to revolution. Spencer advocated peaceful and gradual reform as

a solution to the destructiveness of the revolution. Spencer's idea of social evolution was basically based on the theory of biological evolution. Spencer's ideas influenced French social scientists and liberals, as well as many intellectuals of the time. The anarcho-capitalist Murray N. Rothbard criticized Spencer's idea of evolution and stated that liberalism had become conservative because of Spencer. The concept of revolution continued to be used in the sense of "violence" in the 19th century. Theda Skocpol separated the concept of "revolution" into two meanings: social revolution and political revolution. Social revolution begins as an uprising of a social class, involves revolutionary violence, and if successful, it radically changes the social structure. Political revolution, on the other hand, is made by political groups. It creates a transformation in the political structure, not the social one. On the other hand, transformations do not occur only as a result of uprisings. For example, industrialization is nonviolent, but it has initiated an important social and political transformation. In Le Play's century, the concepts of evolution and revolution underwent a semantic transformation. We can see the effects of this semantic transformation in Le Play's use of concepts.

The origins of Le Play's social and political ideas were influenced by the violent environment of the 1830 and 1848 Revolutions. Reducing violence and ensuring social cohesion have been one of the most important aims of Le Play's works. For this purpose, between 1830-1848, he conducted research on families in many parts of Europe with the method of *monographie sociale* [social monograph]. In these studies, he researched family budgets, examined individual types, and created statistics. According to Le Play, *paix sociale* [social peace] and harmony were essential for the individual to live in a healthy society. With the violence it creates, the revolution is the biggest threat to disrupt social peace and harmony. Thus, Le Play advocates *réforme sociale*, not revolution, as a means of social transformation. For social reform to be successful, relations between social groups must be improved. Social harmony will be ensured as the relations between employer and worker, woman, and man, young and old, are improved. In this context, it is important to raise individuals who are self-sufficient, talented, hardworking and have a sense of duty. The existence of individuals of this type can only be possible with the existence of healthy families that will support free-spirited and hardworking individuals. When individuals are raised well, the family institution becomes stronger, and society benefits from it. But if social peace and harmony are not taken care of, the family institution collapses, qualified individuals cannot be raised, and society suffers. In Le Play's view the concepts of social peace, social reform and the individual are interconnected.

Conclusion

The French Revolution and the situation of French society after the revolution had a great impact on the formation of Le Play's views. Radical violence that took place during the revolution was reflected in everyday language and concepts after the revolution. Contrary to the pre-revolutionary period, the words *réforme* and *révolution* after the revolution are no longer used in the same sense. Moreover, in the minds of intellectuals who witnessed revolutionary violence, the word *révolution* came to represent savagery and barbarism. This semantic transformation also affected 19th-century liberalism. Herbert Spencer, in his works, defended evolution against the bloodshed of the revolution. He created the concept and idea of evolution from a positivist perspective and related it to biological evolution.

Le Play advocated reform and social evolution, as did conservative Edmund Burke and liberal Herbert Spencer. Le Play's personal witness also has an impact on the formation of these views. In this context, it is not possible for us to qualify Le Play as a revolutionary. However, Le Play did not hold liberal views. We can characterize him as a conservative who aims to restore the social order in terms of the conditions of his time. He was against the

state's control over the economy and advocated the emergence of independent entrepreneurs. With his views and concepts, Frédéric Le Play has an important place in sociology and conceptual history.

Le Play tried to do social engineering to solve the problems of French society. The social violence factor had no place in his ideal society. He argued that individuals should be the starting point for creating a healthy society. For this reason, he gave importance to the education of the individual in the family. He argued that only virtuous families with strong social ties could give a good family education. He defined this type of family as one in which both the individual has partly freedom and is part of the household economy. According to Le Play, the more such families multiplied, the stronger the society would be. Social peace and harmony were necessary for families to live together. If these did not happen, public order would be broken, and social life would become impossible. In order not to disturb the social peace, the changes had to be made gradually, not all at once, but in the process. For this reason, evolution-based reform rather than violent revolution should have been preferred. Transformations should not disrupt the social structure and should be suitable for society. In this context, the concepts of individual, social peace and reform are interconnected in Le Play's social views. Each concept complements the other, and in the absence of these concepts, the others will suffer or even disappear. These views of Le Play were not limited to his own country but influenced various movements in the 19th and 20th centuries. For example, in the Ottoman Empire, Prince Sabahaddin put forward a political project called *meslek-i içtimai* in accordance with his concepts and views.